

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER
Dodiplomski visokošolski strokovni študijski program Management

UNIVERSITÀ DEL SALENTO
FACOLTÀ DI SCIENZE ECONOMICHE
E SOCIALI
FACOLTÀ DI MANAGEMENT E ECONOMIA

Data: 10 -11- 2006

REF.	16900	1	
------	-------	---	--

Diplomska naloga

SIVA EKONOMIJA V GORIŠKI REGIJI

Mentor: prof. dr. Egon Žižmond

KOPER, 2006

MARIJA LEVPUŠČEK

POVZETEK

Enotna definicija sive ekonomije ne obstaja. Njeno bistvo je v tem, da se udeleženci izogibajo plačilu davkov in prispevkov ter pridobitvi ustreznih dovoljenj oziroma izpolnjevanju drugih zakonskih zahtev za legalno opravljanje dejavnosti. Obstaja praktično v vseh dejavnostih gospodarstva. Ker je delovanje sive ekonomije prikrito državnim institucijam, je njen obseg neizmerljiv. Razpolagamo lahko le z ocenami obsega, ki temeljijo na različnih metodah. Siva ekonomija je izjemno razvejano, zahtevno in hitro prilagajajoče se področje. Posledice delovanja sivega trga na gospodarstvo so lahko pozitivne ali negativne. Ob tem velja prepričanje, da negativni učinki prednjačijo, zato se vse države borijo, da bi zmanjšale obseg sive ekonomije. V sivi ekonomiji na Goriškem se največ zaposlujejo upokojniki in brezposelne osebe. Ženske se najpogosteje zaposlijo kot gospodinjske pomočnice, moški pa na področju gradbeništva. Veliko ljudi na črno dela v Italiji, kjer so plačani več, kot bi bili v Sloveniji.

Ključne besede: siva ekonomija, davčna utaja, davčni nadzor, brezposelnost, socialni transferji

SUMMARY

There is no unified definition of the shadow economy. People who participate in it try to avoid tax payments or other contributions. They also try to avoid getting suitable permissions or implementing legal demands in order to function legally. The underground economy exists practically in all industries in an economy. The functioning of the underground economy is hidden due to its immeasurable size. We can operate only with size estimations based on different methods. The underground economy is an extremely dispersed, demanding and quickly adjusting field. The consequences of the grey market functioning can affect economy positively or negatively. It should be emphasized that negative effects are more prominent. This is the main reason why countries are trying to reduce the size of the underground economy. As far as informal economy in the Slovenian region of Goriška is concerned, the majority of the retired and the unemployed represent the informal economy workers. Women are mostly employed as housekeepers, whereas men work in the construction business. A lot of people work in the informal economy sector in Italy, because if compared to the Slovenian workers they are better paid.

Key words: shadow economy, tax evasion, fiscal control, unemployment, social transfer

UDK 331.1/.5:330 (043.2)

KAZALO

1	Uvod	1
1.1	Namen diplomske naloge.....	1
1.2	Cilji in teoretična izhodišča	1
1.3	Metodologija	2
1.4	Hipoteze	3
1.5	Struktura dela	3
2	Siva ekonomija	5
2.1	Opredelitev pojma sive ekonomije	5
2.2	Vzroki za nastanek in razvoj sive ekonomije.....	8
2.3	Posledice sive ekonomije	11
2.3.1	Negativne posledice	11
2.3.2	Pozitivne posledice.....	12
2.4	Področja sive ekonomije	14
2.5	Metode merjenja sive ekonomije	15
2.5.1	Posredne metode	15
2.5.2	Neposredne metode.....	16
2.5.3	Modeliranje	18
2.5.4	Iskanje metodologije za raziskovanje sive ekonomije	19
2.6	Možnosti za omejevanje sive ekonomije	19
2.6.1	Znižanje davčne stopnje	19
2.6.2	Poostren davčni nadzor	19
2.6.3	Stopnja davčne morale	19
2.6.4	Dodatni ukrepi za preprečevanje utaj.....	20
2.7	Siva ekonomija v Sloveniji	20
3	Metodologija	23
3.1	Vprašalnik (snežna kepa).....	23
3.1.1	Snežna kepa.....	23
3.2	Simulacija prejemkov namišljenih družin	24
3.3	Omejitve in predpostavke obravnavanja.....	24
4	Siva ekonomija v goriški regiji	27
4.1	Struktura zaposlenih v sivi ekonomiji v goriški regiji	27
4.2	Področja sive ekonomije v goriški regiji	30
4.3	Primerjava prejemkov zaposlenih v sivi in uradni ekonomiji ter uradno (registriranih) brezposelnih.....	31
4.4	Možnosti omejevanja sive ekonomije v goriški regiji	34

5 Zaključek in končne ugotovitve	37
Literatura	39
Priloge	41

PONAZORILA

Slika 1	Status oseb, ki delajo na črno na Goriškem	28
Slika 2	Starost upokojencev v goriški regiji.....	29
Slika 3	Izobrazbena struktura udeležencev v sivi ekonomiji na Goriškem.....	29
Slika 4	Področja sive ekonomije na Goriškem.....	31
Slika 5	Vzroki za delo na črno na Goriškem.....	34
Tabela 1	Starost zaposlenih v sivi ekonomiji v goriški regiji.....	27
Tabela 2	Primerjava (neto) mesečnih zaslužkov gospodinjskih pomočnic	32
Tabela 3	Povprečne urne postavke v sivi ekonomiji na Goriškem	33
Tabela 4	Simulacija prejemkov štirih družin (dve odrasli osebi, en osnovnošolec, en študent).....	33

1 UVOD

1.1 Namen diplomske naloge

Namen diplomskega dela je proučiti pojav sive ekonomije na splošno ter podrobneje analizirati pojav sive ekonomije v goriški regiji. Tako se tematsko diplomska naloga deli na dva dela.

V prvem delu je moj namen splošna obravnava sive ekonomije. Ta del bo bolj teoretičen oziroma bo to poglavje sestavljeno iz spoznanj različnih avtorjev, ki raziskujejo sivo ekonomijo. Obravnavanje bo zajelo opredelitev pojma sive ekonomije, razloge za nastanek in razvoj sive ekonomije, posledice, ki jih prinaša, naštela bom področja, na katerih se siva ekonomija najpogosteje pojavlja. Predstavila bom še metode, s katerimi je mogoče izmeriti oziroma oceniti obseg sive ekonomije, ter možnosti omejevanja obsega. Tu bom še na kratko predstavila sivo ekonomijo v Sloveniji.

V drugem delu diplomske naloge, ki je osnovan na lastni raziskavi, pa je moj namen osredotočiti se na pojav sive ekonomije v goriški regiji. S pomočjo raziskave bom ugotovila in predstavila, na katerih področjih se pojavlja siva ekonomija v goriški regiji, kakšna je struktura zaposlenih v sivi ekonomiji, naredila bom primerjavo prejemkov zaposlenih v uradni in sivi ekonomiji ter predstavila možnosti za omejitev tega pojava v goriški regiji.

1.2 Cilji in teoretična izhodišča

Splošni cilj diplomske naloge je opisati pojav sive ekonomije ter proučiti ta pojav v goriški regiji. Pri opredeljevanju sive ekonomije bom izhajala iz teoretičnih spoznanj avtorjev, ki so ta pojav proučevali pred mano ter raziskave, ki jo bom naredila za območje Goriške. Tako je moj cilj, da pregledam in preberem literaturo s tega področja in na ta način v diplomski nalogi podrobneje predstavim pojav sive ekonomije. Ta predstavitev se bo začela z opredelitvijo pojma sive ekonomije. Pri tem izhajam iz dejstva, da enotna definicija sive ekonomije ne obstaja. Siva ekonomija je namreč zelo fleksibilna »panoga«, ki se ves čas spreminja in s tem prilagaja potrebam udeležencev in spremembam v davčni zakonodaji.

Pri naslednjem cilju se bom soočila z vzroki za obstoj sive ekonomije na splošno ter posebej v goriški regiji. Glas (1991, 6) navaja kot razloge za razcvet sive ekonomije davčno utajo (visoke davčne stopnje, majhna verjetnost odkritja davčne utaje, neprimerna porazdelitev davkov), rastoče dodatne stroške dela, ki pri sivi ekonomiji odpadejo, breme birokratizacije, možnost zadržanja raznih socialnih podpor ter nezadovoljstvo z delovanjem države.

Pri izpolnjevanju sledečega cilja bom skušala predstaviti posledice sive ekonomije za gospodarstvo. Ko govorimo o sivi ekonomiji, najprej pomislimo na negativne posledice, vendar se bomo soočili tudi s pozitivnimi posledicami, ki jih ta pojav pušča v

gospodarstvu. O tem, koliko je pozitivnih in koliko negativnih posledic, obstajajo različna mnenja. Splošno prepričanje je, da negativne prevladujejo. Ravno zato je treba to problematiko natančno proučiti ter vzpostaviti mehanizme in prijeme, ki zmanjšujejo negativne posledice in hkrati ne prizadenejo pozitivnih. Zaradi izjemne razvejanosti, zahtevnosti in hitre prilagodljivosti je treba pri omejevanju sive ekonomije ukrepati hitro, aktivno in v povezavi z vsemi organi nadzora v državi. S tem že navajam naslednji cilj, in sicer je to pregled možnosti omejevanja sive ekonomije na splošno in v goriški regiji.

Področja sive ekonomije so pestra in prilagojena uporabnikom. Skupno vsem dejavnostim v sivi ekonomiji je, da potekajo prikrito, da se izogibajo zakonom in predpisom, da so delno ali v celoti neobdavčene ter da jih uradna statistika ne zajema. Cilj diplomske naloge je ugotoviti, katere dejavnosti sive ekonomije so najbolj prisotne na Goriškem, ter predstaviti dejavnosti, ki so na splošno najpogosteje prisotne med delavci na črno.

Pri sivi ekonomiji se srečamo s težavo neizmerljivosti natančnega obsega pojava v gospodarstvu. Tako pri merjenju sive ekonomije nikoli ne dobimo točnega podatka o obsegu pojava, ampak le približek. Najtočnejšo oceno dobimo, če izračunamo obseg z več metodami ter rezultate med seboj primerjamo in uskladimo. Tako je cilj diplomske naloge tudi, da v njej spoznamo nekaj različnih metod za merjenje obsega sive ekonomije.

Siva ekonomija niti Slovenije ni zaobšla. V tranzicijskem času so se tu ustvarili odlični pogoji za njen razvoj, tako med cilje diplomske naloge uvrščam tudi kratek pregled sive ekonomije v Sloveniji.

V zadnjem delu diplomske naloge pa se bom osredotočila na goriško regijo. Cilj tega dela je analiza nekaterih točk sive ekonomije na tem območju. Izvedla bom anketo in na podlagi rezultatov primerjala vzroke, dejavnosti, strukturo zaposlenih v sivi ekonomiji in višino plačil pri delu na črno v goriški regiji. Skušala bom tudi ugotoviti, ali v goriški regiji obstaja povezava med brezposelnostjo in delom na črno.

1.3 Metodologija

Raziskovala bom na osnovi zastavljenih hipotez, ki ustrezajo ciljem diplomske naloge. Na zastavljene hipoteze bom odgovorila z izvedbo ankete in s pomočjo obstoječe literature. Anketirala bom samo posameznike, ki se ukvarjajo z delom na črno. Prav zato bo tehnika izbire vzorca neverjetnostna, in sicer po metodi snežne kepe. Zagotoviti bom morala popolno anonimnost podatkov. Poleg poizvedovanja z vprašalnikom bom izvedla tudi primerjavo, s katero želim ugotoviti, ali se v Sloveniji spleča delati za minimalno plačo, ali pa je morda bolje biti brezposeln in prejemati višje denarne pomoči in ob tem še delati na črno. Primerjava bo vsebovala štiri namišljene štiričlanske družine, ki jih bom postavila v različne situacije, glede na finančno stanje v posamezni družini.

1.4 Hipoteze

V tem podpoglavju bom predstavila izhodiščne hipoteze, na katere se bom osredotočala skozi celotno diplomsko nalogo. Postavljene hipoteze bom skozi nalogo zavrgla ali potrdila.

Predvidevam, da status brezposelnosti pozitivno vpliva na vključitev v sivo ekonomijo. Nasprotno pa menim, da starost nima posebne vloge pri vključitvi v sivo ekonomijo. S sivo ekonomijo se ukvarjajo tako upokojenci kot študentje. S pomočjo vprašalnika bom ovrgla ali potrdila tudi hipotezo, da je delavec na sivem trgu za isto delo plačan več kot v legalnem delovnem razmerju. Med hipoteze postavljam tudi izobraženost udeležencev, in sicer menim, da se manj izobraženi sloji ljudi bolj vključujejo v sivo ekonomijo. Predpostavljam tudi, da se v Sloveniji ne splača delati za minimalno plačo, ampak je bolje, če smo brezposelni in izkoriščamo socialne transfere ter poleg tega delamo na črno (Bizovičar 2005, 28).

1.5 Struktura dela

Naj zaključim prvo poglavje s kratkim pregledom celotne diplomske naloge. V prvem poglavju sem opredelila namen diplomske naloge, cilje, metodologijo dela ter izpostavila izhodiščne hipoteze. V nadaljevanju bom opredelila sivo ekonomijo, navedla vzroke zanjo, posledice, dejavnosti, v katerih se siva ekonomija največkrat pojavlja, predstavila metode merjenja in možnosti za omejevanje obsega sive ekonomije. Na koncu drugega poglavja bom povzela še ugotovitve različnih avtorjev o sivi ekonomiji v Sloveniji. V tretjem poglavju bom opisala uporabljeno metodologijo, in sicer bom opisala vprašalnik in metodo snežne kepe, simulacijo prejemkov namišljenih družin ter na koncu predstavila omejitve in predpostavke pri obravnavanju problema sive ekonomije v goriški regiji. V četrtem poglavju bom predstavila in analizirala rezultate vprašalnika in simulacijo namišljenih družin. Na koncu bo sledil še zaključek s končnimi ugotovitvami.

2 SIVA EKONOMIJA

Že ob samem izrazu »siva ekonomija« lahko pomislimo, da je to vrsta ekonomije, ki ni v skladu s predpisanimi normami. To je sicer res, vendar za boljše razumevanje in opredeljevanje, kaj je siva ekonomija, potrebujemo podrobnejšo razlago o kompleksnosti pojava. Natančno moramo vedeti, kaj sodi v sivo ekonomijo, kje so vzroki za nastanek in obstoj sive ekonomije, kakšne so posledice delovanja sivega trga ter na kakšen način bi se dalo oceniti obseg in preprečiti delovanje sivega trga.

V tem poglavju bomo spoznali našeta področja povezana z delovanjem sive ekonomije. Že pri opredeljevanju pojma sive ekonomije pa se soočimo s težavo, da zanjo pravzaprav ne obstaja enotna definicija.

2.1 Opredelitev pojma sive ekonomije

Siva ekonomija ima več različnih opredelitev. V literaturi je opazno, da avtorji namesto izraza »siva« uporabljajo različna imena. Ta različnost imen nas opozarja na mnoge razsežnosti tega pojava. Posledice prekomerne uporabe sopomenk pa so vidne pri merjenju sive ekonomije, saj pogosto prihaja do nesporazumov, kaj v pojem sploh zajeti.

Poglejmo nekaj imen, s katerimi avtorji označujejo sivo ekonomijo (Glas 1991, 2):

- siva ekonomija: shadow, hidden, irregular, unrecorded, submerged, unsanctioned, second, parallel (angleško); Schatten, Parallele, Andere, Inoffizielle, Nichterfasste, Versunkte, Untergetauchte, Ausweichoekonomie (nemško); economia sommersa (italijansko);
- podzemna ekonomija: underground, subterranean, illegal, black, cash (angleško); Untergrund Tunnel, Schwarzwirtschaft (nemško); economie souterraine, noire (francosko);
- prikrito delo oziroma delo na črno: of-the-books, moonlighting, twilight, gray, concealed, clandestine work (angleško); Schwarzarbeit, Pfusch (nemško); lavoro nero (italijansko); travail au noir, clandestin (francosko); svartjobbar (švedsko);
- neformalni sektor: informal economy (angleško); Informelle Wirtschaft (nemško);
- paralelni sektor: second, counter, parallel, unofficial, hidden economy, economy on the left (angleško); levaja ekonomika, šabašnjiki (rusko); masodik gazdasag (madžarsko);
- siva ekonomija, paralelno, prikrito, neuradno, podzemno, neformalno gospodarstvo, fuš.

Iz gornjih sopomenk za sivo ekonomijo je razvidno, da enotna definicija le-te ni mogoča. V sivo ekonomijo se vključujejo številne dejavnosti, ki so si med seboj zelo različne in jih je zato težko opredeliti z enotno definicijo. Zaradi različnih ohlapnih opredelitev nimamo enotno sprejete, standardne opredelitve, kar je treba upoštevati,

kadar primerjamo rezultate študij iz različnih držav oziroma časovnih trenutkov. Kaj bomo vsotevali v sivo ekonomijo, je odvisno od dosežene ravni gospodarske razvitosti, od značilnosti družbenoekonomskega sistema ter od številnih tradicionalnih značilnosti posamezne države. V nadaljevanju bomo spoznali, da skoraj vsak avtor navaja svojo definicijo in naziv za sivo ekonomijo.

Siva ekonomija je razširjena po vsem svetu kot nek »transsistemski« pojav, ki pa ima določene značilnosti v okviru posameznih gospodarstev. V razvitih tržnih gospodarstvih se za dejavnosti sive ekonomije poudarja (Glas 1991, 3):

- da so dejavnosti neregulirane, saj so prikrite in se tako izogibajo številnim zakonom in predpisom;
- da so neobdavčene oziroma udeleženci ne plačajo raznih prispevkov za socialno zavarovanje (ali prijavljajo nižje zneske in plačajo manjše davke), torej goljufajo državne organe;
- da jih uradna statistika običajno ne meri in ne registrira, zato je bruto domači produkt (BDP) podcenjen, podatki o gospodarski dejavnosti pristranski, ukrepi ekonomske politike pa pogosto neprimerni.

Kukar v svojem delu (1995, 4) opredeljuje sivo ekonomijo v ožjem in v širšem smislu. Siva ekonomija v ožjem smislu zajema neregistrirane pridobitne dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke o bruto domačem proizvodu, pa bi v skladu z obstoječo metodologijo sistema nacionalnih računov (v nadaljevanju SNA) morale biti. Siva ekonomija v širšem smislu (neformalno delo) pa zajema poleg neregistriranih pridobitnih dejavnosti tudi vse tiste neregistrirane dejavnosti, ki po obstoječi metodologiji SNA ne prispevajo k oblikovanju bruto domačega proizvoda, ki pa bi jih po širših kriterijih oziroma definiciji lahko opredelili kot proizvodne dejavnosti. To so tako imenovane paralelne dejavnosti, ki lahko bistveno prispevajo k materialnemu položaju in blaginji posameznih kategorij prebivalstva in zajemajo proizvodnjo blaga in storitev za potrebe lastnega gospodinjstva, dejavnosti »naredi si sam« in sosedsko pomoč ter prostovoljno in karitativno delo.

Nadalje Kukar (1995, 4) poudarja, da je za pravilno razumevanje in ocenjevanje sive ekonomije v ožjem smislu v okviru družbenih računov pomembno razlikovati med naslednjimi pojmi:

- registriran in neregistriran dohodek: odraža registrirano ali neregistrirano dejavnost- primarni namen registriranja dohodkov je statistično spremljanje dejavnosti;
- prijavljen in neprijavljen dohodek: tu je glavni namen spremljati in zagotoviti priliv davkov in prispevkov v državno blagajno in ugotoviti vpliv sive ekonomije na višino državnega proračuna.

Thomas (1992, povzeto po Matkovič 2003, 8) loči neformalne ekonomske aktivnosti v štiri skupine.

- Gospodinjstva definira kot sektor, ki proizvaja blago in storitve znotraj sebe, kjer sta tudi distribucija in potrošnja opravljeni znotraj gospodinjstva. S temi proizvodi se ne trguje, zato je cena blaga in storitve težko določiti. To pomeni, da je ta sektor težko merljiv, kar je razlog, da ga nacionalni računi ne vključujejo pri svojih izračunih.
- Neformalni sektor predstavljajo mali proizvajalci in njihovi zaposleni, ki svoje proizvode in storitve lahko prodajajo ali v obliki polizdelkov ali v obliki končne potrošnje. Bistvena razlika med gospodinjstvi in neformalnim sektorjem je, da se s proizvodi in storitvami neformalnega sektorja trguje. V ta sektor avtor šteje prodajanje na ulicah. Zaradi možnosti določitve cene ni razloga, da tega sektorja ne bi upoštevali v nacionalnih računih. Problematično je drago in počasno zbiranje potrebnih podatkov.
- Aktivnosti, vključene v nelegalni sektor, vključujejo davčne utaje, izogibanje zakonskim predpisom in druge davčne goljufije. Cilj vlade mora biti pobrati neplačane davke in doseči spoštovanje predpisov in zakonov, ne pa preprečiti proizvodnje blaga in storitev, ki je povsem legalna.
- Za kriminalni sektor je značilno, da sta tako proizvodnja kot distribucija in prodaja zakonsko prepovedani. Cilj vlade pri teh aktivnostih je preprečiti proizvodnjo in prodajo blaga in storitev kriminalnega sektorja, ne pa pobiranje neplačanih davkov. Tipične aktivnosti tega sektorja so kraja, proizvodnja in prodaja mamil, v nekaterih državah tudi prostitucija. Ta sektor je izključen iz nacionalnih računov, kar pa ne pomeni, da ne vpliva na monetarno in gospodarsko politiko države.

Svetlik (1988, 10–12) loči med formalnim in neformalnim delom. Formalno delo uravnavajo številni formalni akti, od zakonov do statutih organizacij. Je družbeno priznано, legalno in podlaga formalni ekonomiji, s katero tvori narodno gospodarstvo. Neformalno delo pa opredeljuje kot družbeno nepriznано. Posameznikom ne zagotavlja nobenih pravic, ampak samo neposredne koristi. Neformalno delo predstavlja prikrit in neregistriran pretok delovne sile, dobrin, storitev in denarja. Pojavlja se v številnih oblikah, lahko tudi v obliki kriminala.

Ena izmed splošno veljavnih definicij, ki jo uporabljajo različni avtorji, je, da siva ekonomija zajema vse trenutno neregistrirane ekonomske dejavnosti, ki prispevajo k uradnemu izračunanemu BDP-ju (Schneider 2004, 4).

Schneider (2004, 4) v svojem delu šteje med sivo ekonomijo samo proizvodnjo legalnih dobrin in storitev, ki je namerno prikrita davčnim organom. Izpušča kriminalna dejanja in davčno izogibanje.

Poglejmo še, kako je v Sloveniji opredeljeno delo na črno v Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. V Zakonu se za delo na črno šteje opravljanje dejavnosti oziroma dela v primerih, če:

- pravna oseba opravlja dejavnost, ki je nima vpisane v sodni register, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane dejavnosti;
- zasebnik opravlja dejavnost, ki je nima priglašene pri pristojnem organu, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje priglašene dejavnosti;
- pravna oseba ali zasebnik opravlja dejavnost kljub začasni prepovedi opravljanja dejavnosti;
- tuja pravna oseba ali zasebnik, ki ima sedež oziroma prebivališče zunaj RS, opravlja dejavnost na ozemlju RS, ali če opravlja določene storitve na ozemlju RS brez izpolnjevanja pogojev in prijave pričetka opravljanja storitve pri pristojnem davčnem organu;
- posameznik opravlja dejavnost oziroma delo in ni vpisan ali priglašen, kot to določa zakon.

Iz navedenega lahko potrdimo, kar smo napisali že na začetku, da ima siva ekonomija več opredelitev. Definicije in kriteriji, kaj všteti v sivo ekonomijo se razlikujejo glede na avtorjev pogled na to problematiko. V glavnem pa velja, da je to področje, ki uradno ni evidentirano in kjer zaslužki niso obdavčeni.

Na tem mestu bom definirala še, kaj bom sama v tej nalogi uvrščala v sivo ekonomijo. Naj najprej omenim, da bo v nalogi izraz delo na črno uporabljen kot sopomenka za sivo ekonomijo. Oboje pa bo označevalo delo, ki ni prijavljeno pri pristojnih organih in zato udeleženci ne plačujejo davkov državi. V tem vidim tudi glavni problem dela na črno. To je neplačevanje davkov in s tem posledično nepravilnost sistema obdavčevanja in socialnih transferov. V diplomski nalogi bom obravnavala samo legalne dejavnosti.

2.2 Vzroki za nastanek in razvoj sive ekonomije

Siva ekonomija je prisotna v vseh državah, ne glede na njihovo stopnjo razvitosti ter družbeno in politično ureditev. V prejšnjem poglavju smo spoznali raznolikost imen in definicij sive ekonomije, ki jih navajajo različni avtorji. V tem poglavju pa je naš glavni namen spoznati vzroke za nastanek in razcvet sive ekonomije.

Vzroki za nastanek in obstoj sive ekonomije so predvsem ekonomskega, finančnega ter socialnega značaja. Siva ekonomija se pojavi v času krize formalne ekonomije. Le-ta ni sposobna obvladovati pretokov blaga, denarja in delovne sile. Ljudje iščejo zaposlitev v sivi ekonomiji, ker ne najdejo legalne zaposlitve, ker jih legalna zaposlitev omejuje, ali ker jim tovrstna zaposlitev ne zagotavlja sredstev za preživljanje (Slapar 2004, 49).

Preden začnemo govoriti o vzrokih za sivo ekonomijo, pa moramo poznati pogoje, ki morajo biti v nekem gospodarstvu izpolnjeni, da je prebivalcem sploh omogočeno

delovanje na sivem trgu. Carsonova (1984, povzeto po Glas 1988, 39) navaja sledeče pogoje:

- razpoložljiv čas, dovolj kratek delavnik, ki dopušča čas za »delo na črno«,
- možnost transakcij, v katerih se prejemki lahko izognejo registriranju brez javnosti,
- pripravljenost druge strani, da v transakciji sprejmejo davčno utajo.

Za udeležbo v sivi ekonomiji Glas (1991, 5) navaja, da obstaja tipična ameriška razlaga ter na drugi strani kontinentalna, evropska razlaga. Ameriška razlaga se osredotoča na različne vidike odnosa do države, in sicer navaja:

- težnjo po izogitvi davkov,
- željo, da se zaobidejo razni predpisi in omejitve,
- željo, da se izigrajo kriteriji uvrščanja med upravičence za različne podpore,
- željo, da se izrazi nezadovoljstvo s sredstvi in cilji države.

Evropska razlaga pa skuša dojeti te razloge širše, s poudarjeno sociološko obravnavo in z upoštevanjem dolgoročnih družbenih in gospodarskih razvojnih procesov, zato uvršča med dejavnike:

- krizo verodostojnosti države, krizo zaupanja vanjo,
- obremenitev zasebnega sektorja z davki in socialnimi dajatvami,
- upadanje davčne morale in nasprotovanje davkom,
- breme birokracije, predpisov in uredb, ki otežujejo poslovanje,
- stagnacijo ali upadanje realnih dohodkov ob rastoči brezposelnosti,
- skrajšanje delovnega časa in s tem več prostega časa,
- relativno majhno tveganje pri pridobivanju dohodkov od sive ekonomije.

Glas (1991, 7) navaja razloge za razvoj sive ekonomije. Pomemben vzrok je davčna preobremenjenost, zaradi katere pride do utaje davkov. Davčne stopnje so sorazmerno visoke, verjetnost, da bodo davčni organi posameznika ujeli pri utaji davkov, je majhna, ravno tako verjetnost, da ga bodo kaznovali. Nagnjenost k utaji davkov je verjetno povezana tudi z nezadovoljstvom glede pravičnosti davčnega sistema, saj mnogi menijo, da davki niso pravično porazdeljeni. Iz vsega tega sledi nizka davčna morala, ki je prisotna med ljudmi. S pojmom mislimo na vrednote obnašanja v zvezi z obdavčenjem. Od davčne morale je odvisna pripravljenost davčnih zavezancev, da plačujejo davke. Mnogi namreč menijo, da utaja davkov ni posebej nemoralno dejanje.

Kot drugi razlog za vključitev v sivo ekonomijo Glas (1991, 7) navaja obremenitve s predpisi. Legalna dejavnost je pogosto vključena v širok splet raznih omejitev in prepovedi, posebej še ob nastanku novih podjetij. Za registriranje nove dejavnosti bi posameznik potreboval preveč administrativnega urejanja v zvezi s pridobivanjem raznih dovoljenj. Zato se posamezniki odločijo, da to dejavnost raje izpeljejo na črno.

Isti avtor nadalje piše o stroških dela. Podjetje mora na neto zaslužek posameznega delavca, ki je legalno zaposlen, plačati še dodatne stroške, ki vključujejo predpisane socialne dajatve, plačane izostanke z dela, doplačila delodajalcev za socialne storitve zaposlenim in druge stroške. Vse to pri delu na črno odpade, zato lahko delavec zasluži več, naročnik pa plača manj kot pri registrirani dejavnosti. Schneider in Enste (2000, 87) pravita, da so stroški dela v večini članicah OECD v veliki meri vzrok za brezposlenost. Tako je naraščajoča stopnja brezposelnosti lahko pokazatelj naraščajoče sive ekonomije.

Mnogim se splača delati na črno, da lahko istočasno ohranjajo tudi različne socialne transfere. Upravičenost do takšnih transferjev je vezana na to, da oseba nima rednega dohodka ali pa ne presega določenega cenzusa. Tako bi zaposlitev v uradni dejavnosti lahko pomenila izgubo ali znižanje podpore. Pri tem pa bi se posameznik lahko znašel na istem, kot če ne bi delal in bi prejemal podporo. Tako pa jim delo v sivi ekonomiji omogoča izboljšanje življenjskega standarda ob ohranjanju socialnih podpor in ugodnosti (Glas 1991, 7).

Zelo donosno je lahko ukvarjanje z dejavnostmi, ki so ilegalne, nezakonite ali prepovedane. Spisek teh dejavnosti se od države do države razlikuje, najpogosteje pa je prepovedana preprodaja mamil, prostitucija, pornografija in razne igre na srečo. Sama uvrščam te dejavnosti med kriminalna dejanja in jih v raziskavi ne obravnavam.

Isti avtor še navaja, da se vzrok za ukvarjanje s sivo ekonomijo skriva tudi v nezadovoljstvu nad delovanjem in cilji države. Posamezniki se ne strinjajo z davčno politiko države ter se izogibajo raznim predpisom. Vzrok za nezadovoljstvo nad državo je lahko splošna ocena ali občutek, da se davčni prihodki trošijo neustrezno. Če država financira naloge, ki jih po mnenju davčnih zavezancev ne bi smela, ali z zbranimi sredstvi neodgovorno ravna, bo to povzročilo nezadovoljstvo davčnih zavezancev.

Tudi Schneider in Enste (2000, 82, 87) naštevata podobne vzroke za naraščanje sive ekonomije. Mednje prištevata rastoče davčne obremenitve, naraščanje prispevkov za socialno varnost, upadanje davčne morale, naraščanje predpisov v uradni ekonomiji, še posebej na trgu dela, zmanjševanje delovnega časa. Za zmanjševanje delovnega časa pravita, da je bilo v nekaterih državah sprejeto z namenom, da bi zmanjšali brezposlenost. Tako bi se lahko uradno delo porazdelilo med več udeleženci. Ta ideja pa ni dosegla zastavljenega cilja, ampak je zaradi krajšega delovnika dala večjo možnost za delo v sivi ekonomiji. K temu je pripomoglo tudi zgodnejše upokojevanje in možnost polovičnega delovnega časa. Možnost krajšega delovnega časa bi morali imeti samo tisti, ki niso popolnoma delovno zmožni. V nasprotnem primeru lahko delovno sposobni izberejo možnost, da bodo delali več, in sicer v sivi ekonomiji.

V Sloveniji je vladni program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno ocenil, da so k ugodnim pogojem razmaha ter povečevanja obsega sive ekonomije prispevali naslednji vzroki (Omerzu 1999, 25):

- veliko število brezposelnih oseb,

- visoko število relativno mladih upokojencev,
- relativno visoki stroški obremenitve cene dela v legalnih oblikah,
- dolgotrajni, zapleteni in dragi postopki upravnih služb pri izdajanju dovoljenj za delo oziroma izdaji dovoljenj za adaptacijo ali izgradnjo novih delovnih prostorov,
- mali delodajalci ne poznajo delovno pravne zakonodaje,
- nezanesljiva izplačila plač v mnogih dejavnostih in okoljih,
- nizek standard precejšnega števila državljanov,
- neustrezen informacijski sistem in premajhna kadrovska zasedenost inšpektoratov,
- majhne kazni za ugotovljene kršitve, dolgotrajni postopki pred sodniki za prekrške in pogosto zastaranje postopkov ter neučinkovit sistem izterjave kazni.

2.3 Posledice sive ekonomije

Vzrokom za sivo ekonomijo, ki smo jih obravnavali v prejšnjem poglavju, bodo sedaj sledile posledice. Pomembno je poznati pozitivne in negativne posledice sive ekonomije za gospodarstvo. Ko določene ekonomske aktivnosti niso zajete v uradnih statistikah, kazalci ekonomskega položaja države niso več točni in zanesljivi. Zaradi tega se lahko zgodi, da vlada vodi neustrezno ekonomsko politiko. Ko govorimo o posledicah sive ekonomije, so praviloma v ospredju negativne posledice, zato si jih oglejmo najprej.

2.3.1 Negativne posledice

a) Za delodajalce

Zaradi nizkih stroškov dela in zaposlovanja na črno prihaja do *nelojalne konkurence*. Legalne organizacije ne morejo konkurirati nizkim cenam, ki jih ponujajo nelegalne organizacije. Poleg tega neplačevanje davkov pri delu na črno *povečuje stroške legalnega dela*. Na splošno pa velja, da je delo na črno razlog za nižjo storilnost v legalni zaposlitvi, za večjo utrujenost in za povečevanje odsotnosti, zlasti če se izvaja kot dodatna zaposlitev (Omerzu 2000, 20).

b) Za delojemalce

Za delavce, ki opravljajo ilegalno zaposlitev, velja, da jim ta *ne omogoča zakonske zaščite* s področja zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Negativne posledice so lahko še očitnejše, če delavci opravljajo legalno delo in ilegalno kot dopolnilno dejavnost. Tu pride do preutrujenosti in posledično do večje ogroženosti zdravja, nižje intenzivnosti dela, odsotnosti, kar *znižuje produktivnost rednega dela* (Omerzu 2000, 20).

c) Za državo

Nadalje Omerzu (2000, 18) omenja *utajo davkov*, zaradi katerih država izgublja denar, kar znižuje kakovost in obseg javnih storitev. Istočasno pa se povečuje odliv za različne oblike socialnih transferov, kjer so osnova za izračun višine letih dohodki iz legalnih delovnih razmerij. Posledično se poveča obremenitev davkoplačevalcev. Ker siva ekonomija ni zajeta v uradnih statističnih podatkih, Glas (1991, 16) navaja *statistično iluzijo*. Gre za netočnost podatkov o potrošnji, dohodkih, zaposlenosti ter drugih kazalcih. Zaradi napačnih indikacij se lahko zgodi, da vlada vodi neustrezno ekonomsko politiko.

d) Za skupnost kot celoto

Ker prebivalci, ki delajo na črno, ne plačujejo davkov, prejemniki socialnih pomoči pa so največkrat prav oni, se posledično *povečajo davčne obveznosti* tistih, ki so v legalnem delovnem razmerju. Pri proizvodih in storitvah, narejenih na črno, potrošniki nimajo možnosti poznejših reklamacij. Pojavljajo se tudi *negativni vplivi na okolje*: nekontrolirano odlaganje odpadkov, izpusti plinov v ozračje, onesnaževanje voda (Omerzu 2000, 19).

2.3.2 Pozitivne posledice

Poleg številnih negativnih posledic pa ne smemo pozabiti pozitivnih posledic sive ekonomije za gospodarstvo.

a) Večja tržna fleksibilnost

Izvajalci se hitro prilagajajo željam potrošnikov, izogibajo se lahko državni kontroli, predpisom in zakonom. Uspešne dejavnosti se pozneje lahko tudi legalizirajo in povečajo svoj obseg poslovanja, kar privede do zaposlovanja v legalnem sektorju in lahko tudi do nastanka novih dejavnosti in tako do zapolnjevanja tržnih vrzeli (Kukar 1988, 108).

b) Boljša oskrba prebivalcev z dobrinami in storitvami

Trgi v sivi ekonomiji izboljšujejo preskrbo prebivalstva, saj lahko hitro vskočijo na področja, kjer formalni sektor zaostaja za povpraševanjem. Tako delujejo te dejavnosti kot dopolnilni, komplementarni vir preskrbe (Kukar 1988,109).

c) Stabilizacijski učinek

Ker se siva ekonomija širi, ko je formalni sektor v recesiji, deluje stabilizacijsko na gospodarska nihanja. V kriznem obdobju raste predvsem ponudba nelegalnega dela, siva ekonomija potegne osebe, ki delajo formalno s krajšim delovnim časom, ter brezposelne. Ker se s tem povečuje znesek izplačanih dohodkov, delujejo povečani izdatki prebivalstva stabilizacijsko ali spodbudno, saj je za trgovino ali proizvodnjo potrošnih dobrin vseeno, ali izvira dodatna kupna moč iz uradnih ali sivih dejavnosti (Kukar 1988, 109).

d) Denarne in ekonomske prednosti

Deležna sta jih delodajalec in delojemalec. Prihodki od dela na črno zagotavljajo obstoj, vzdrževanje ali izboljšanje standarda. Nujno so potrebni tistim, ki nimajo drugih prihodkov, ali katerih družinski odhodki so previsoki, dohodki pa prenizki (Sedovnik 1997, 15). Delodajalcu ni treba plačevati prispevkov zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja za delavca.

e) Učinkovita uporaba intelektualnih sposobnosti

Delo na črno omogoča učinkovito uporabo intelektualnih sposobnosti in prinaša tistim, ki ga uporabljajo, tudi neekonomsko zadovoljstvo, kot na primer razvijanje in uporabljanje svojih zamisli in idej ter odgovornosti (Sedovnik 1997, 16).

Poglejmo še, kako gledajo na posledice, ki jih pušča siva ekonomija na uradni ekonomiji, nekateri tuji avtorji. Marcus C. Adam in Victor Ginsburgh (1985, povzeto po Schneider in Enste 2000, 88) sta se v svoji študiji o Belgiji osredotočila na posledice sive ekonomije na uradno rast. Ugotovila sta, da obstaja pozitivno razmerje med rastjo sive in uradne ekonomije v skladu z določenimi predpostavkami, da povečanje davčne politike pozitivno vpliva na formalno in neformalno ekonomijo. Asea (1996, povzeto po Schneider in Enste 2000, 88) pravi, da lahko siva ekonomija, ki ustreza zahtevam gospodarskega okolja, da gospodarstvu dinamičen in podjetniški duh, kar lahko ustvari višjo konkurenčnost in učinkovitost. Neformalni sektor lahko prispeva k ustvarjanju trgov, k povečanju finančnih virov, k povečanju podjetništva ter k spremembam pravnih, družbenih in gospodarskih institucij. Prostovoljna samoodločitev med formalnim in neformalnim sektorjem zagotavlja večjo možnost gospodarske rasti, iz tega sledi pozitivna korelacija med rastjo neformalnega sektorja in gospodarsko rastjo.

Zagovorniki druge domneve pa trdijo, da zmanjšanje sive ekonomije ustvarja pomembno rast davkov in spodbuja gospodarsko rast. Nekateri avtorji z dokazi potrjujejo to domnevo. Loayza (1996, povzeto po Schneider in Enste 2000, 88) sklepa, da v gospodarstvih, v katerih je zakonsko določena davčna obremenitev večja od optimalne davčne obremenitve in v katerih je izvajanje skladnosti prešibko, rast relativnega obsega sive ekonomije ustvarja zmanjšanje gospodarske rasti. Razlog za to je negativna korelacija neformalnega sektorja in kazalnikov javne infrastrukture, pri tem je javna infrastruktura ključni element gospodarske rasti. Loayza je pridobil empirične dokaze za države Latinske Amerike: če se siva ekonomija poveča za 1 odstotno točko BNP (*ceteris paribus*), se stopnja rasti uradnega BNP zmanjša za 1,2 odstotne točke na prebivalca.

Vsekakor je treba upoštevati tudi pozitivne stranske učinke dejavnosti iz sive ekonomije. Empirične analize, ki jih je opravil Schneider (1998, povzeto po Schneider in Enste 2000, 88) kažejo, da se več kot 66% zaslužka iz sive ekonomije takoj porabi v formalnem sektorju, kar pozitivno vpliva na gospodarsko rast in posredne davčne prihodke.

Iz navedenega lahko povzamemo, da so avtorji glede vpliva sive ekonomije na rast uradnega BDP dokaj neenotni. Na eni strani imamo avtorje, ki zagovarjajo pozitivno razmerje med rastjo sive in uradne ekonomije. Na drugi strani pa prevladujejo nasprotna teorije – zmanjšanje sive ekonomije spodbuja gospodarsko rast. Tako vplivi sive ekonomije na gospodarsko rast ostajajo dvoumni.

Schneider in Enste (2000, 90) omenjata v povezavi z vplivi sive ekonomije tudi korupcijo. Najbolj znana in najosnovnejša definicija korupcije je sledeča: korupcija je zloraba javne moči za osebno korist. Tudi glede korupcije avtorji niso enotni. Nekaj študij empirično raziskuje razmerje med sivo ekonomijo in korupcijo. Različna merjenja dokazujejo, da je razmerje med deležem sive ekonomije in korupcijo močno in konsistentno. Medtem ko Rose-Ackermann (1997, povzeto po Schneider in Enste 2000, 90) iz svojega dela sklepa, da je delovanje v sivi ekonomiji zamenjava za korupcijo, empirični dokazi Johnsona, Kaufmanna in Zoido-Lobatóna (1998, povzeto po Schneider in Enste 2000, 90) sporočajo, da je ta proces mnogo bolj komplementaren: države z višjo ravni korupcije in podkupovanja imajo večji obseg sive ekonomije.

2.4 Področja sive ekonomije

Siva ekonomija kot pridobitna dejavnost postaja obsežnejša hkrati z vse bolj izrazito tendenco prebivalstva, da večji del svojih ekonomskih potreb zadovolji brez povezave s poslovanjem regularnega gospodarstva. Dejavnosti sive ekonomije so pestre in izrazito prilagojene potrebam prebivalcev. Babušek Medic (1999, 210) pravi, da se področja sive ekonomije razlikujejo pri brezposelnih, zaposlenih, obrtnikih, med kmečkim prebivalstvom, upokojenci in študenti. Po njenih besedah je siva ekonomija najbolj prisotna:

- v gradnji in vzdrževanju stanovanj in hiš ter pri kasnejšem opremljanju, vzdrževanju in prenovi,
- pri obdelovanju zemlje in pridelavi hrane, kjer je težko razlikovati pridobitno in samooskrbno dejavnost,
- med storitvami gre za tri področja:
 - klasične storitve (pomoč v gospodinjstvu, varstvo otrok, inštrukcije),
 - sodobne poslovne storitve (vodenje računovodstva, izdelava projektov),
 - storitve v zdravstvu, kulturi,
- na stanovanjskem področju gre za oddajo stanovanj ali turističnih sob v najem,
- na področju nezakonitih dejavnosti: tihotapljenje dobrin, napitnine, oduševanje posojanja denarja, podkupovanja in podobno.

Ista avtorica nadalje še pravi, da je siva ekonomija najbolj izrazita v gradbeništvu, v trgovini ter v turizmu in gostinstvu. Najpogosteje pa se pojavlja v obliki utaje davkov, neprijavljene obrti in nelegalnega zaposlovanja.

2.5 Metode merjenja sive ekonomije

Nobena država ne razpolaga z natančnimi podatki o obsegu sive ekonomije, kar kaže na to, da dejanski obseg praktično ni merljiv. Pri sivi ekonomiji se srečamo s paradoksom »merjenje nemerljivega«, kajti udeleženci skušajo prikriti to dejavnost, zato v anketah ne podajajo resničnih podatkov o dejavnosti. V večini držav obstajajo le ocene, ki se določajo v odstotku od bruto domačega proizvoda. Oceno obsega sive ekonomije pa dobimo z različnimi metodami merjenja, ki jih bomo spoznali v tem poglavju.

Ocene obsega sive ekonomije so nastale na tri načine (Glas 1988, 56).

- Preprosto razmišljanje o možnem obsegu: nimamo objektivne podatkovne baze, ampak samo opozarjamo na obstoj pojava. S tem načinom lahko pride do pretiranih razlik v ocenah.
- Strokovne ocene, ki temeljijo na sistematičnem razmišljanju in raziskovanju, poznavanju nekaterih parcialnih dejstev in sklepanju o možnem celotnem obsegu sive ekonomije.
- Ocene na temelju razvite metodologije, ki temelji na posrednem merjenju. Dejavnosti v sivi ekonomiji puščajo sledi v gospodarskem dogajanju in na tej podlagi ocenjujemo obseg delovanja gospodarskih subjektov. Te sledi so običajno:
 - v obliki neskladij, razlik oziroma odstopanj med dohodki in odhodki,
 - sledi, ki jih odkrivajo davčna kontrola in druge metode ugotavljanja s privolitvijo udeležencev,
 - sledi na trgu delovne sile,
 - sledi, ki se izražajo v gibanju monetarnih agregatov.

Metode merjenja sta Schneider in Enste (2000, 91–99) razvrstila v tri skupine: neposredne in posredne metode ter modeliranje. Po tej razvrstitvi jih bom tudi prikazala.

2.5.1 Posredne metode

a) Metoda anketiranja

Temelji na prostovoljnih odgovorih anketirancev. Gre za neposredno zbiranje informacij od ekonomskih subjektov, ki neposredno aktivno sodelujejo v sivi ekonomiji ali pa uporabljajo proizvode in storitve sive ekonomije. Anketiranje ima to slabost, da točnosti odgovorov anketirancev ni mogoče preveriti, v veliki meri pa so rezultati anket odvisni od pripravljenosti anketiranca za sodelovanje. Veliko udeležencev v sivi ekonomiji namreč noče priznati, da se ukvarja s prikrito dejavnostjo (Glas 1988, 57).

V poročilu Evropske komisije o neregistriranem delu v EU (2004, 104) je zapisano, da so pri raziskavi dela na črno uporabnejše neposredne metode, še posebej neposredne ankete. V anketi so lahko vprašanja glede zaslužka ali

trajanja dela na črno. Tako lahko pridobimo zanesljivo sliko o obsegu dela v neuradnih dejavnostih. Pri tem je treba upoštevati nekatere pogoje. Vprašalniki morajo biti zgrajeni tako, da so prilagojeni lokalnemu ali nacionalnemu kontekstu ter da pri ljudeh ne zbujejo nezaupanja, anonimnost mora biti zagotovljena.

b) Metoda kontrole davčnih organov

Ta metoda daje podrobnejše podatke o tem, kako se določene poklicne ali dohodkovne skupine izogibajo prijavljanju obdavčljivih dohodkov. Davčni organi skušajo na različne načine odkriti prikrite, neprijavljene dohodke ali pa zavezance, ki prijavljajo nižji dohodek od dejanskega. Visoka odvisnost obstaja med obsegom sive ekonomije in davčnim izogibanjem. Bistvo metode je v tem, da skušajo davčni organi s pomočjo kontroliranja izpolnjevanja davčnih obveznosti davčnih zavezancev in odkrivanja davčnih utaj, oceniti neprijavljen dohodek. Metoda omogoča oceno le tistih dohodkov, ki jih je možno odkriti in oceniti. Obseg tako ocenjene sive ekonomije pa se med leti spreminja glede na uporabljene metode kontrole, strukturo davkov in zakonodajo (Glas 1988, 58).

2.5.2 *Neposredne metode*

a) Metoda ocene iz razlik med izdatki in potrošnjo

Pri tej metodi predpostavljamo, da se bo neprijavljen dohodek prej ali slej pokazal v izdatkih za zadovoljevanje potreb. Celoten presežek izdatkov nad prijavljenimi dohodki nam daje oceno sive ekonomije. Pri tem se stopnja varčevanja v proučevanem obdobju ne sme spremeniti. Razliko med izdatki in dohodki, torej oceno sive ekonomije, lahko dobimo na naslednja dva načina.

- Statistika meri narodni dohodek tako, da zajame dohodkovne in izdatkovne tokove. Podatke o dohodkih pridobi od davčnih organov, pri izdatkih pa se seštevajo izdatki za storitve, blago in druge dobrine. Razlika med izdatki in dohodki predstavlja neprijavljen dohodek.
- Z anketami se ocenjujejo dohodki in izdatki gospodinjstev, rezultat reprezentativne ankete pa posplošimo na celotno gospodarstvo (Glas 1988, 61).

O slabostih te metode Glas (1988, 62) meni:

- v oceni narodnega dohodka prek dohodkov in izdatkov so možne statistične napake (zlasti pri izdatkih) in je tako razlika med izdatki in dohodki negotova ocena sive ekonomije,
- napake v statističnem zajemanju, ki dejansko ne pomenijo sive ekonomije,
- v oceni narodnega dohodka se lahko pojavi del dohodkov, ki sicer ni zajet v davčni statistiki, zato je tako ocenjen obseg sive ekonomije podcenjen,
- del sive ekonomije se ne pojavlja niti med statistično zajetimi izdatki.

Thomas (1992, povzeto po Matkovič 2003, 28) vključuje med slabosti tudi to, da del sive ekonomije, ki poteka preko blagovne menjave, ni evidentiran.

- b) Metoda iz razlik med uradno in dejansko delovno aktivnimi
Zmanjšanje deleža delovno aktivnih v uradni ekonomiji je lahko pokazatelj naraščajočih aktivnosti v sivi ekonomiji, ob predpostavki, da je skupni delež delovno aktivnih konstanten. Pomanjkljivosti te metode so v tem, da obstajajo za zmanjšanje stopnje aktivnosti tudi drugi razlogi. Poleg tega so ljudje lahko zaposleni istočasno v uradni in sivi ekonomiji. Zato so izračuni obsega sive ekonomije iz razlik med uradno in dejansko delovno aktivnimi slabi pokazatelji realnega stanja (Schneider 2004, 44).
- c) Metoda ocenjevanja iz gibanja denarnih agregatov (monetarni pristopi)
Pri tej metodi raziskujemo gibanje posameznih denarnih agregatov. Izhajamo iz predpostavke, da se vse transakcije v sivi ekonomiji opravljajo z gotovinskim plačilom, ker tako puščajo najmanj sledi.
- Gibanje strukture bankovcev: struktura bankovcev nas opozarja na prisotnost sive ekonomije. Če se količina bankovcev z večjo nominalno vrednostjo poveča nad neko »normalno« raven, je to lahko pokazatelj rasti sive ekonomije, ne moremo pa govoriti o obsegu sive ekonomije.
 - Metoda gotovinskega obtoka: iz količine vsega denarja v obtoku sklepamo, kolikšen je obseg sive ekonomije. Proučujemo gibanje obsega gotovine in drugih oblik denarja v obtoku in iz hitrejše rasti obsega gotovine ocenjujemo obseg sive ekonomije. Ob tej metodi predpostavljamo, da transakcije potekajo le z gotovino, da v določenem referenčnem obdobju ni bilo sive ekonomije, saj bi bilo razmerje med gotovino in bančnimi vlogami brez sive ekonomije nespremenjeno, in predpostavljamo, da je obtočna hitrost denarja v uradni in sivi ekonomiji enaka.
 - Metoda transakcij: temelji na predpostavki kvantitativne teorije, ki predstavlja stalno razmerje med obsegom denarja in obsegom transakcij uradne in sive ekonomije, saj obe potrebujeta za delovanje denar. Celotna količina denarja v obtoku nam omogoča oceniti celotne transakcije uradnega in prikrita gospodarstva. Iz te ocene transakcij ocenimo celotni BDP, od katerega odštejemo uradni statistično izmerjeni BDP in ta razlika nam predstavlja obseg sive ekonomije. Slabost metode transakcij in metode gotovinskega obtoka je v tem, da obe metodi pripisujeta spremembe v gibanju denarnih agregatov zgolj sivi ekonomiji, čeprav so spremembe lahko posledice drugih dejavnikov: sprememb v obrestnih merah, stopnji inflacije, tveganju hranjenja gotovine doma, organizacijskih in institucionalnih sprememb (Glas 1988, 56–67).

d) Metoda fizičnih količin (poraba električne energije)

- Metoda Kaufmann-Kaliberda

Kaufmann in Kaliberda (1996, povzeto po Schneider in Enste 2000, 96) sta predpostavila, da je za tranzicijske države poraba električne energije najprimernejši fizikalni kazalec za merjenje celotne ekonomske aktivnosti (uradne in neuradne). Ekonomska aktivnost in poraba električne energije je bila izkustveno opazovana po vsem svetu, da bi se lahko predpostavila zveza med elastičnostjo porabe električne energije in BDP. Kaufmann in Kaliberda domnevata, da je naraščanje porabe električne energije kazalec, ki predstavlja naraščanje uradnega in neuradnega BDP. Tako je razlika med celotnim razmerjem registriranega BDP in deležem celotne porabe električne energije pripisana rasti sive ekonomije. Pomanjkljivosti te metode se kažejo v tem, da metoda upošteva samo porabo električne energije, ne pa tudi drugih virov energije, poleg tega nekatere aktivnosti zahtevajo malo električne energije, metoda ne upošteva tehničnega napredka in učinkovitejše porabe energije kot v preteklosti.

- Lacko metoda

Pri tej metodi gre dejansko za dopolnitev prejšnje metode. Lacko (1996, povzeto po Schneider in Enste 2000, 96) predpostavlja, da je določen delež sive ekonomije povezan s porabo električne energije v gospodinjstvih. Ta obsega domačo porabo, aktivnosti, povezane z dejavnostjo »naredi si sam« in ostalo neregistrirano proizvodnjo in storitve. Lacko predpostavlja, da je v državah, v katerih je delež sive ekonomije povezan s porabo električne energije v gospodinjstvih visok, ostali del sive ekonomije, ki ni povezan s porabo električne energije, ravno tako visok. Predpostavlja, da se v vsaki državi del porabe električne energije za potrebe gospodinjstva porabi za sivo ekonomijo.

2.5.3 Modeliranje

Modeliranje zajema več vzrokov, ki opisujejo rast in obstoječo sivo ekonomijo, kakor tudi različne vzroke sive ekonomije skozi čas. Metoda temelji na statistični teoriji neobravnavanih spremenljivk, ki obravnavajo več različnih vzrokov in kazalnikov pojava, ki je predmet meritev.

Neznanke so ocenjene v skupku enačb, znotraj katerih neopazovana, prikrita spremenljivka ne more biti neposredno merjena. Modeliranje na splošno sestoji iz dveh delov. En del, ki mu pravimo merjeni, povezuje neopazovane spremenljivke z opazovanimi kazalniki. Drugi del pa predstavlja model sestavljenih enačb, ki podrobno označuje slučajno povezavo med neopazovanimi spremenljivkami. V tem primeru je to samo ena neopazovana spremenljivka, ki nakazuje spremembo glede na neko izhodiščno stanje. Neopazovana spremenljivka predstavlja delež, ne pa absolutni obseg sive ekonomije (Schneider, Enste 2000, 96–97).

2.5.4 Iskanje metodologije za raziskovanje sive ekonomije

Evropska komisija (2004, 103) se je posvetila vprašanju, katere metode je treba uporabiti, da bi dobili veljavno sliko o količini in strukturi dela v sivi ekonomiji. Ko govorimo o raznolikosti znotraj dela na črno, moramo biti skrajno previdni. Prav zaradi te raznolikosti so metode, ki raziskujejo samo eno dimenzijo dela na črno, neprimerne. Posredne metode so še posebej neprimerne za takšne raziskave, saj ne vključujejo vseh pomembnih spremenljivk, ki zadevajo količine in strukture dela na črno. Te metode so ali preveč enostavne, da bi odražale resničnost, kot so monetarne metode, ali pa želijo vključiti toliko spremenljivk in virov podatkov, da so rezultati raziskav nezanesljivi. Velika večina posrednih metod tudi nima podatkov o strukturnih vidikih dela na črno, torej nima podatkov, ki so najpomembnejši za oblikovanje politike, ki bo delo na črno spremenila v formalno delo. Ravno te podatke bi lahko pridobili z neposrednimi metodami, kot so intervjuji ali vprašalniki.

2.6 Možnosti za omejevanje sive ekonomije

Vsaka družba ima na voljo več možnosti, kako omejiti oziroma zmanjšati sivo ekonomijo. Lahko skuša odpraviti vzroke za njen nastanek in razvoj ali pa prepovedati in preganjati sivo ekonomijo. Osnovni motivi za prikrivanje dejavnosti so visoka davčna obremenitev, slab davčni nadzor in nizka davčna morala.

2.6.1 Znižanje davčne stopnje

Previsoke davčne stopnje so verjetno glavni vzrok za utajo davkov. Ljudje neradi odvajajo državi dobršen del svojega zaslužka. To pomeni, da bodo ob visokih davčnih stopnjah iskali načine, s pomočjo katerih bodo znižali davčno osnovo in tako plačali manj davkov. Da do tega ne bi prihajalo, vsaj ne v velikem obsegu, bi morale biti davčne stopnje nižje. Tako bi se tudi razširila baza davkoplačevalcev.

2.6.2 Poostren davčni nadzor

Poostren davčni nadzor je eden izmed najpomembnejših ukrepov v borbi zoper davčno utajo. Davčna utaja je v bistvu sopomenka za sivo ekonomijo. To ne velja le v primerih, ko gre za izkoriščanje zakonskih lukenj, ki omogočajo prenakazovanje denarja na povsem zakonit način. Stopnja davčnega nadzora je tesno povezana z razvitostjo davčnega sistema. Slab davčni nadzor je prisoten v nerazvitih davčnih sistemih. V takšnih sistemih bi lahko obseg povečali že, če bi poostрили nadzor. Stopnji davčnega nadzora in davčne utaje sta obratnosorazmerni.

2.6.3 Stopnja davčne morale

Stopnja razvitosti davčnega sistema ni premosorazmerna s stopnjo davčne morale ljudi. Načeloma je možno pričakovati, da je stopnja davčne morale višja v deželah, v katerih je davčni sistem visoko razvit, ni pa to pravilo.

2.6.4 Dodatni ukrepi za preprečevanje utaj

Poleg navedenih, osnovnih ukrepov za zmanjševanje sive ekonomije obstajajo še druge možnosti:

- uvedba prispevkov za socialno varnost na ugodnosti, s katero bi preprečili, da bi podjetja namesto plač prejemke za delo izplačevala v obliki bonitet, stimulacij itd.,
- odprava neizobraženosti in neinformiranosti davčnih zavezancev bi precej izboljšala natančnost njihovega izpolnjevanja davčnih obveznosti- to bi bilo moč doseči z informiranjem in izobraževanjem davčnih zavezancev ter s poenostavitvijo prijavljanja davkov,
- preprečevanje uporabe davčnih oaz,
- preprečevanje nepravilne uporabe davčnih olajšav,
- posebna pozornost posvečena davčni disciplini vseh pomembnih ljudi v državi,
- pregled finančnega in realnega premoženje zavezanca,
- racionalna in ekonomična poraba proračunskega denarja.

2.7 Siva ekonomija v Sloveniji

Poglavje zaključujem s kratkim pregledom ugotovitev različnih avtorjev o pojavu sive ekonomije v Sloveniji.

V Sloveniji se je siva ekonomija še posebej razmahnila v devetdesetih letih 20. stoletja, ko je bila država na prehodu iz socialističnega v tržno gospodarstvo. Po mnenju Kukarjeve (1995, 1) so v tem obdobju v veliki meri odpadle pravne ovire za zasebno podjetništvo, vendar pa so bile materialne razmere za razvoj zasebnih aktivnosti zelo skromne, obremenitev plač z davki in prispevki pa zelo visoka. Tu najdemo razlog za prikrivanje dohodka, saj se na ta način zagotavljajo večja sredstva za osebno porabo ali za financiranje novih dejavnosti. Poleg tega najdemo v začetni fazi graditve novega gospodarskega sistema veliko lukenj v pravnem sistemu, ki omogočajo posameznikom hitro obogatitev.

Ocene obsega sive ekonomije se tudi v Sloveniji razlikujejo glede na uporabljeno metodo ocenjevanja. Za obdobje tranzicije Kukar (1995, 5) ocenjuje obseg sive ekonomije v Sloveniji z uporabo metode analize trga delovne sile. Število potencialnih udeležencev v sivi ekonomiji se je najbolj povečalo prav v letih od 1991 do 1993. Po ocenah je bilo v letu 1993 v sivo ekonomijo vključenih okoli 26,1% aktivnega prebivalstva. Iz opravljene raziskave predstavlja ocena neprijavljenih aktivnosti v letu 1993, od katerih se ne plačujejo davki in prispevki med 16,8% in 21,3% registriranega BDP v Sloveniji. Za isto leto Sedovnik (1997, 14) navaja, da naj bi siva ekonomija odjedla kar 25% BDP. Schneider (2004, 24) je izračunal obseg sive ekonomije v 145 državah, med njimi tudi v Sloveniji. Ocenjuje, da je v Sloveniji v obdobju 1999–2000 siva ekonomija predstavljala 27,1% uradnega BDP, v obdobju 2001–2002 28,3% in v

obdobju 2002–2003 29,4% BDP. Evropska komisija (2004, 134) navaja, da je v Sloveniji leta 2003 siva ekonomija pomenila 17% uradnega BDP. Z vstopom v EU in s končanjem tranzicijskega procesa naj bi se obseg začel zmanjševati. Nastav in Bojnec (2005, 15) navajata oceno obsega sive ekonomije za leti 1995 in 2000. Leta 1995 je ta znašal 19,9% BDP, leta 2000 pa 21,5% BDP. Ocene potrjujejo, da obseg sive ekonomije v Sloveniji nikakor ni zanemarljiv.

Po besedah Babusek Medicove (1999, 210–215) so v Sloveniji razlogi za vključitev v sivo ekonomijo sledeči:

- prebivalstvo si želi zagotoviti oziroma ohraniti doseženo življenjsko raven, ki je ne more vzdrževati le iz rednih dohodkov,
- zatekanje v sivo ekonomijo pred visokimi davki in prispevki,
- izogibanje predpisom.

Ocene obsega sive ekonomije so sicer različne, vendar dovolj zgovorne za ukrepanje države. V zvezi z omejevanjem sive ekonomije v Sloveniji lahko povemo, da je Vlada Republike Slovenije julija 1997 sprejela Program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, Državni zbor Republike Slovenije pa je aprila 2000 sprejel Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Pri tem so pomembne aktivnosti poostrelega nadzora nad delom in zaposlovanjem na črno, ki se izvajajo v okviru skupnih akcij odkrivanja in preprečevanja dela ter zaposlovanja na črno. Akcije usmerja Komisija vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, ki jo vodi predstavnik Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ). V teh akcijah sodelujejo delovna in tržna inšpekcija, davčna uprava, policija in druge inšpekcijske službe.

V nadaljevanju bom na kratko predstavila rezultate teh akcij, ki jih je objavilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Iz poročila o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno je razvidno, da je bilo v letu 2003 največ pozornosti posvečeno dejavnostim:

- gradbeništva,
- gostinstva,
- trgovine,
- prevoza oseb in tovora,
- avtošol,
- zasebnega varovanja,
- glasbeno scenske in prireditvene dejavnosti,
- kmetijstva,
- zbiranja odpadnih surovin in
- pridobitnim dejavnostim društev.

V tem obdobju so nadzorni organi skupno ugotovili 2742 kršitev zakona od tega 2092 kršitev pri pravnih osebah oziroma zasebnikih in 650 primerov pri posameznikih.

Najpogostejše ugotovljene kršitve zakona pri pravnih osebah so:

- opravljanje dejavnosti brez ustreznih listin o izpolnjevanju pogojev,
- opravljanje dejavnosti, ki ni vpisana v sodni register,
- opravljanje dejavnosti, kljub izdani prepovedni odločbi,
- ko delodajalec z delavcem ni sklenil pogodbe o zaposlitvi in delavca ni prijavil Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
- ko pravna oseba zaposli tujca v nasprotju s predpisi o zaposlovanju tujcev.

Pri fizičnih osebah pa je bilo leta 2003 ugotovljeno največ kršitev zakona pri posameznikih, ki se ukvarjajo z:

- gradbeništvom,
- popravilom motornih vozil,
- trgovsko dejavnostjo,
- gostinsko dejavnostjo.

3 METODOLOGIJA

Doslej sem obravnavala sivo ekonomijo na splošno, v naslednjem poglavju pa se bomo osredotočili na goriško regijo. Še pred tem pa bom napisala nekaj besed o metodologiji oziroma o tem, kako bom raziskovala ta pojav.

Raziskavo bom izvedla s pomočjo zastavljenih hipotez, ki bodo ustrezale temi in ciljem diplomske naloge. Na zastavljene hipoteze bom odgovorila z izvedbo ankete in s pomočjo obstoječe literature ter z izvedbo simulacije prejemkov namišljenih družin.

3.1 Vprašalnik (snežna kepa)

Metoda za raziskovanje bo poizvedovanje z vprašalnikom. S pomočjo vprašalnika, ki ga bom sestavila, oziroma z odgovori na vprašanja, bom pridobila informacije, ki jih bom uporabila za potrditev ali zavrnitev postavljenih hipotez ter njihovo razlago. V vprašalniku bom spraševala po statusu oseb (spol, starost, izobrazba), plačilu, ki ga dobijo za opravljanje dela na črno, vzrokih za tak način dela ter o področju dela na črno. Vprašalnik je v celoti podan v prilogi. Razlago bom združevala s pridobljenim znanjem o sivi ekonomiji, ki ga bom črpala iz obstoječe literature.

Anketiranci bodo del vzorca populacije. Ciljna populacija bodo samo posamezniki (fizične osebe), ki se ukvarjajo z delom na črno, ne pa tudi pravne osebe oziroma zasebniki. Na vprašalnik bodo anketiranci odgovarjali sami. Tehnika izbire vzorca bo neverjetnostna, in sicer po načinu snežne kepe. Za ta način sem se odločila, ker vzorca ne morem izbrati naključno (zaradi ciljne populacije) in zato, ker ne poznam vseh anketirancev, ki bi lahko sodelovali v anketi. Vzorec bom tako začela s posamezniki, ki jih poznam in zanje vem, da so udeleženci na sivem trgu, ter jih prosila, naj me usmerijo k drugim. Tako bodo v vzorcu samo tisti, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo. Anketirancem moram zagotoviti popolno anonimnost podatkov. Metodo snežne kepe opisujem podrobneje v sledečem podpoglavju.

3.1.1 Snežna kepa

Najosnovnejša definicija metode snežne kepe je, da je to identifikacija anketirancev, ki so potrebni raziskovalcem za preučevanje drugih anketirancev. S pomočjo strategij snežne kepe imamo dostop do šibkejših in težje dosegljivih družbenih skupin, čeprav so na ta način kršeni principi vzorčenja.

Vzorčenje je izbira vzorca, to je določenega števila predstavnikov proučevane populacije. Razlog za zbiranje podatkov iz vzorca, ne pa iz celotne populacije, je v glavnem ta, da ponavadi nimamo niti časa niti sredstev, da bi proučili celotno populacijo. Kadar vzorca ne moremo izbrati naključno, imamo na voljo druge tehnike vzorčenja, med katerimi najdemo tudi metodo snežne kepe. Snežna kepa je način neverjetnostnega vzorčenja. Zanj se odločimo, ko želimo v obravnavo vključiti posameznike, ki nas bodo informirali o temi, ne vemo pa, kdo so in kje bi jih lahko poiskali. Vzorec začnemo z enim posameznikom in ga prosimo, naj nas usmeri k

drugim, ki jih prosimo enako (Tratnik 2002, 67–71). Ker je snežna kepa način neverjetnostnega vzorčenja, to pomeni, da rezultatov ne bom mogla posplošiti na celotno populacijo, saj je dejansko to vzorčenje sledenje določene populacije, v tem primeru tistih, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo. Bom pa ta vzorec analizirala in tako dobila oris tistih, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo na Goriškem.

3.2 Simulacija prejemkov namišljenih družin

Izvedla bom tudi primerjavo, s katero želim ugotoviti, ali se v Sloveniji splača delati za minimalno plačo, ali pa je morda bolje biti brezposeln in prejemati višje denarne pomoči in ob tem še morda delati na črno. Predpostavljam, da je višina socialnih transferjev, ki jih družina prejema, odvisna od višine uradnih zaslužkov družine. Za primerjavo me zanimajo samo uradni prejemki. Podatke o višini denarnih nadomestil, socialnih pomoči in štipendij bom dobila na centru za socialno delo in na Zavodu za zaposlovanje.

Primer bo vseboval štiri namišljene štiričlanske družine, ki jih bom postavila v različne situacije. V družini A bosta dve odrasli osebi brez lastnega dohodka, v družini B bo ena odrasla oseba prejela minimalno plačo (MP), druga bo brezposelna z denarnim nadomestilom, v družini C bo ena odrasla oseba prejela MP, druga pa bo dolgotrajno brezposelna, v družini D pa bosta dve osebi prejeli MP.

Na koncu bom seštela vse mesečne uradne prejemke vseh štirih družin posebej in jih med seboj primerjala. Primerjavo bom izvedla, ker predvidevam, da se uradni prejemki vseh štirih družin na koncu ne bodo razlikovali veliko, kljub temu, da je ponekod ena oseba zaposlena in prejema MP. S tem želim ugotoviti, ali se splača delati za minimalno plačo, ali pa je bolje biti brezposeln in tako upravičen do raznih socialnih transferjev. Ob tem pa izpostavljam možnost, da lahko brezposelna oseba še dela na črno in to bom tudi vključila v analizo.

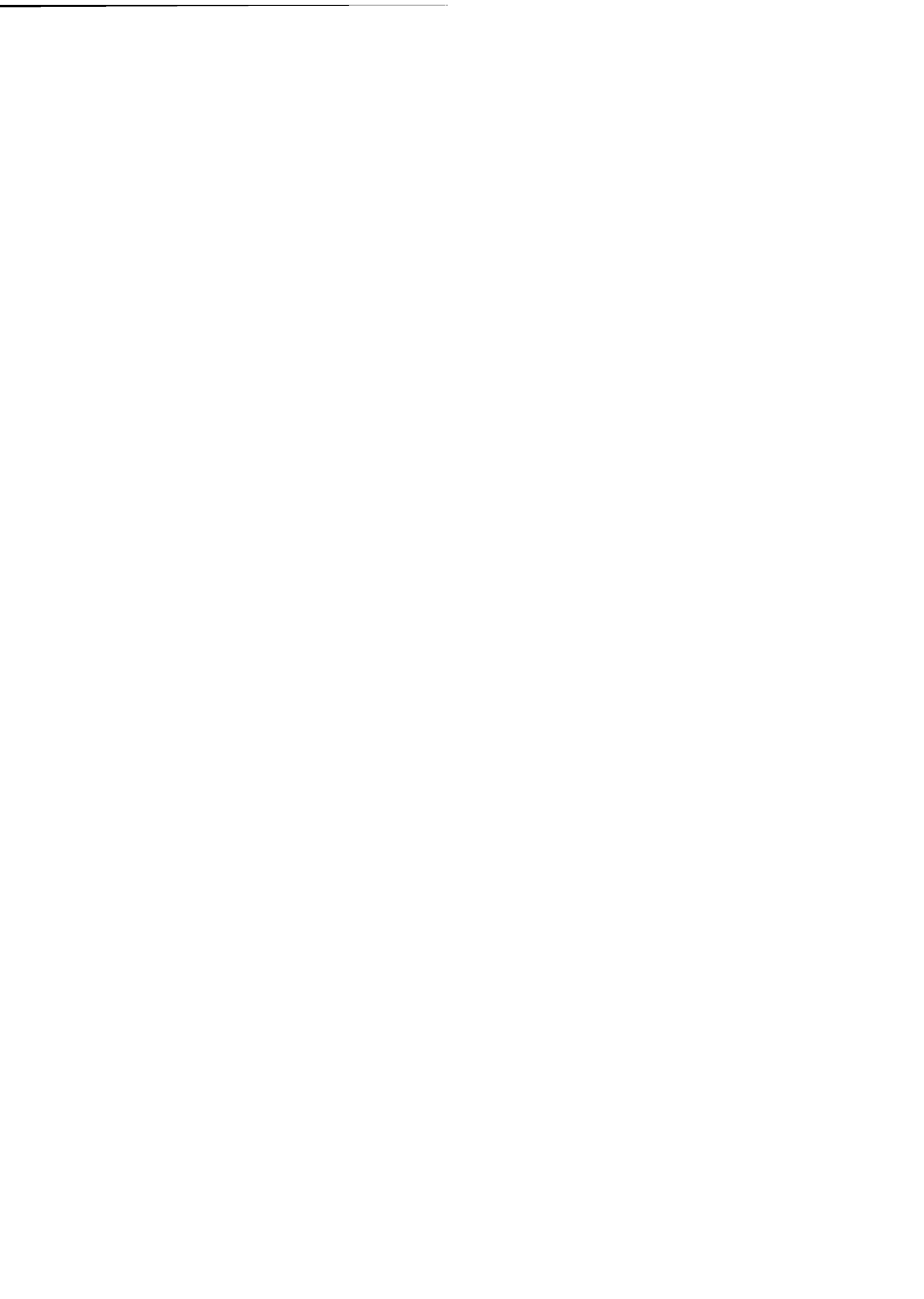
3.3 Omejitve in predpostavke obravnavanja

Ob koncu tega poglavja, ki nas pravzaprav že vpeljuje v četrto poglavje, bom omenila še omejitve in predpostavke, s katerimi sem se srečala pri proučevanju sive ekonomije v goriški regiji.

Prva omejitev obravnavanja je geografsko področje, saj bom z vprašalnikom zajela samo goriško področje. To torej pomeni, da vseh rezultatov ne bom mogla posplošiti na celotno slovensko (ali mednarodno) področje, saj je specifičnost goriške regije v tem, da veliko Slovencev dela na črno v Italiji, kjer lahko zasluži več, kot bi za enako delo v Sloveniji. Prav tako pa tudi izbrana metodologija tega ne dopušča.

Zaradi dejstva, da se siva ekonomija izvaja prikrito, ni lahko pridobiti ljudi, ki so pripravljeni odgovarjati na vprašalnik. Poleg tega je lahko vprašljiva zanesljivost in točnost odgovorov, saj lahko tudi tisti, ki sodelujejo pri vprašalniku prikrivajo del dohodka. Torej bodo to spodnje meje dohodkov in obsega dela v sivi ekonomiji.

Proučevala bom zgolj »ponudbeno« stran dela na črno, nadaljnje raziskave pa bi zahtevale tudi proučitev in vključitev podjetij in samostojnih podjetnikov.

4 SIVA EKONOMIJA V GORIŠKI REGIJI

Sedaj ko smo spoznali pojem sive ekonomije, bomo pogledali, kaj velja za sivo ekonomijo na Goriškem. V sledečih podpoglavjih bom analizirala podatke in interpretirala dobljene rezultate ankete. Na anketo je odgovarjalo 69 ljudi.

4.1 Struktura zaposlenih v sivi ekonomiji v goriški regiji

Glede na spol udeležencev v sivi ekonomiji na Goriškem bi težko rekli, da je kateri močno prevladujoč. V anketi je sicer sodelovalo 53,6% moških in 46,4% žensk, vendar menim, da je malo večja moška udeležba zgolj slučajna. Siva ekonomija je priljubljena pri obeh spolih, le dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo so različne, kar pa bomo spoznali v nadaljevanju. Pravzaprav ne bi bilo logično, če bi bil en spol močnejše zastopan v sivi ekonomiji, saj so vzroki za vključitev vanjo za vse enaki in delujejo na oba spola enako.

V anketi sem spraševala tudi po velikosti gospodinjstva, v katerem živi oseba, ki dela na črno. Ugotovila sem, da je največ, kar 30% štiričlanskih gospodinjstev, takoj za njimi z 28% sledijo tričlanska gospodinjstva. Samo v dvoje živijo pri 17% anketirancih, petčlanskih gospodinjstev je 16%, več kot pet jih je v 7%, 3% pa jih živi samih.

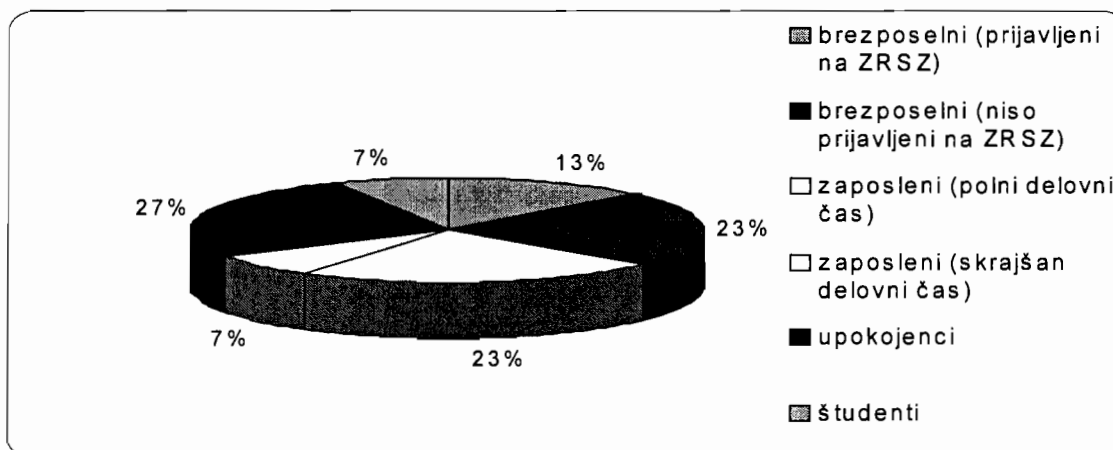
Na podlagi ankete ugotavljam, da so v sivi ekonomiji na Goriškem zastopane vse starostne skupine. Kot vidimo iz tabele 1, je največ starih med 36 in 45 let, takoj za njimi so tisti med 26 in 35 let, nekaj manj je starih med 46 in 55 let, sledijo stari med 56 in 65, najmanj pa je starih nad 65 let in mlajših od 25 let. Glede na te rezultate ugotavljam, da starost ne vpliva bistveno na vključitev v sivo ekonomijo.

Tabela 1 Starost zaposlenih v sivi ekonomiji v goriški regiji

Starost (leta)	Delež (v %)
do 25	6 %
26 do 35	26 %
36 do 45	27 %
46 do 55	20 %
56 do 65	12 %
več kot 65	9 %

V anketi je sodelovalo največ upokojencev, in sicer 27%, sledijo brezposelni, ki niso prijavljeni na Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, ter redno zaposleni za polni delovni čas, vsi z istim odstotkom (23%). Takšnih, ki so brezposelni in tudi prijavljeni na ZRSZ, je 13%. Zaposlenih za skrajšani delovni čas in študentov je sodelovalo enako, in sicer po 7%.

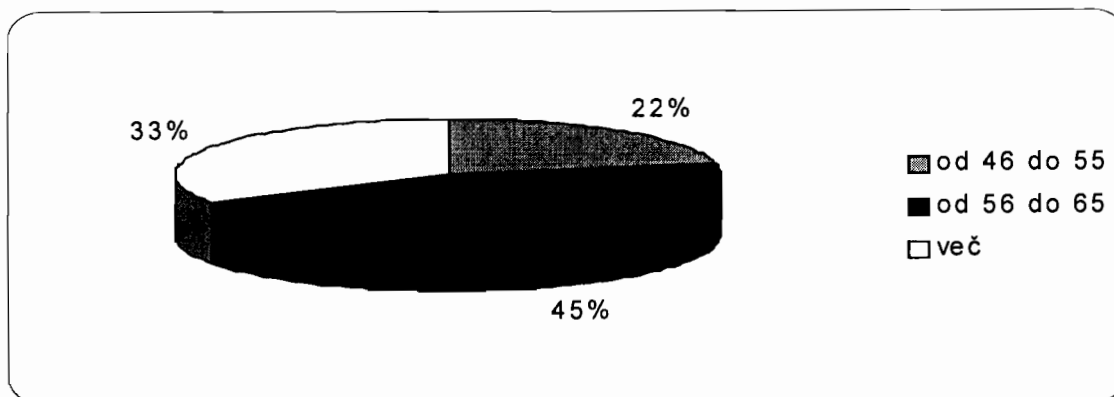
Slika 1 Status oseb, ki delajo na črno na Goriškem

S prikazom statusa udeležencev v sivi ekonomiji hočem dokazati, da je med delavci na črno ogromno brezposelnih, in na podlagi tega sklepam, da brezposelnost pozitivno vpliva na vključitev v sivo ekonomijo. Če seštejem tiste, ki so prijavljeni na ZRSZ in tiste, ki niso prijavljeni, pomeni to 40% delež vseh, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo. Skoraj vsak drugi udeleženec v sivi ekonomiji je brezposeln. Ta množična prisotnost brezposelnih v sivi ekonomiji je pokazatelj, da bi z naraščanjem stopnje brezposelnosti strmo naraščalo tudi število udeležencev v sivi ekonomiji. Brezposelnost in siva ekonomija sta torej med seboj tesno povezani.

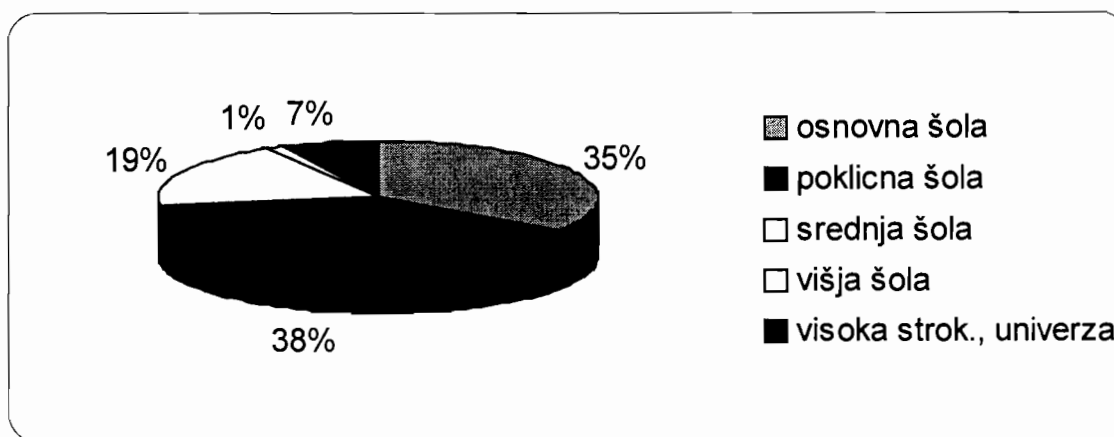
Pri analizi statusa udeležencev v sivi ekonomiji pa me je presenetila velika prisotnost upokojevcev. Mislim, da tega rezultata ne moremo posplošili na celotno Slovenijo, kajti prav za Goriško velja posebna tendenca zgodnejšega upokojevanja. Ob tem imam v mislih Zakon o azbestu, ki dovoljuje upokojevanje pod ugodnejšimi pogoji, njegovi učinki pa so prav posebno vidni na obravnavanem območju. Prisotnost azbestne proizvodnje je namreč v preteklosti pustila številne posledice, ki na tem mestu niso predmet obravnave, vendar pa ne morem mimo dejstva, da Zakon omogoča zgodnejše upokojevanje ljudi zaposlenih v azbestni proizvodnji. In teh na območju Goriške, zlasti v Soški dolini, ni malo. Menim, da je za veliko število upokojevcev, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo v veliki meri zaslužno prav zgodnejše upokojevanje. To potrjuje tudi slika 2, iz katere je razvidna starost vseh upokojevcev, ki so sodelovali v moji raziskavi. Mlajših od 65 let je kar 67%, od tega 22% celo mlajših od 55 let. Med upokojevci je 61% moških in 39% žensk. Če vemo, da je minimalna starost moških ob upokojitvi 63 let in žensk 56 let, potem je jasno, da bi se velika večina teh upokojevcev razpršila med druge kategorije.

Slika 2 Starost upokoјencev v goriški regiji

Poglejmo še, kakšna je izobrazbena struktura udeležencev v sivi ekonomiji. Kot kaže slika 3, ima največ anketirancev končano poklicno šolo, in sicer 38%, s 35% sledijo tisti s končano osnovno šolo, srednjo šolo ali gimnazijo ima 19% udeležencev, 7% jih ima sedmo stopnjo izobrazbe, to je visoko strokovno šolo ali univerzitetno izobrazbo. V anketi je sodeloval samo 1% takih z višjo šolo, nikogar pa ni bilo, ki bi imel magisterij, doktorat ali pa ne bi imel dokončane vsaj osnovne šole.

Slika 3 Izobrazbena struktura udeležencev v sivi ekonomiji na Goriškem

Iz prikazanega lahko vidimo, da se s sivo ekonomijo ukvarjajo predvsem nižje izobraženi sloji prebivalstva. Ljudje z nižjo izobrazbo so tudi težje zaposljivi in to lahko povežemo s prejšnjo točko, v kateri smo ugotovili, da je v sivi ekonomiji največ udeležencev brezposelnih. Med vsemi anketiranimi brezposelnimi je kar 46% ljudi s končano osnovno šolo in 19% s poklicno šolo.

V tem podpoglavju smo torej spoznali strukturo zaposlenih v sivi ekonomiji na Goriškem. Ugotovili smo, da sta zastopana približno enako oba spola, da vključenost v sivo ekonomijo ni odvisna od starosti, saj so rezultati ankete pokazali, da se z delom na črno ukvarjajo vse starostne skupine. Glede na status sodelujočih v sivi ekonomiji je

največ brezposelnih, tem pa presenetljivo sledi velik delež upokojencev. V zvezi z izobrazbeno strukturo smo ugotovili, da so v večji meri zastopani prebivalci z nižjo izobrazbo. Ker so slabše izobraženi sloji prebivalstva tudi težje zaposljivi in je udeležencev v sivi ekonomiji največ uradno brezposelnih, sem v tej točki povezala brezposelnost in sivo ekonomijo. V podpoglavju, ki sledi, pa bomo pogledali, s katerimi dejavnostmi se prebivalci goriške regije najpogosteje ukvarjajo na črno.

4.2 Področja sive ekonomije v goriški regiji

Področja pojavljanja sive ekonomije na Goriškem se ne razlikujejo veliko od splošno znanih področji sive ekonomije. Tu se ljudje največ ukvarjajo z gradbeništvom, delom na kmetiji, gospodinjsko pomočjo, inštruiranjem, prodajo kmetijskih proizvodov in lesa, varstvom otrok in starejših oseb, gostinstvom ter oddajanjem sob.

Slika 4 prikazuje, da je z največjim deležem zastopana gospodinjska pomoč, kamor spada čiščenje, likanje, pospravljanje ter podobna gospodinjska opravila. Tovrstno delo opravlja kar 42% vseh žensk, ki delajo na črno. Tako velika prisotnost gospodinjske pomoči je posebnost za goriško regijo. Bližina italijanske meje namreč omogoča, da ženske opravljajo delo gospodinjskih pomočnic v Italiji, kjer obstaja povpraševanje po njih in kjer so za tovrstno delo bolje plačane, kot bi bile v Sloveniji ter so hkrati cenejše od delavk iz Italije. Delo je takšno, kot ga velika večina žensk opravlja doma, ne glede na to, kakšen status ali izobrazbo ima, zato najdemo med gospodinjskimi pomočnicami upokojenke, zaposlene ženske, brezposelne in tudi dekleta s statusom študenta.

Če je gospodinjska pomoč specifična za ženske, potem je po deležu na drugem mestu gradbeništvo in pomoč na kmetijah, ki sta glavni dejavnosti, kjer se zaposlujejo moški. V gradbeništvu je zaposlenih 30% vseh moških, v kmetijstvu pa 27%. Velik delež gradbeništva ni značilen samo za Goriško, ampak je to dejavnost, v kateri je na splošno veliko dela na črno. Da gradbeništvo ni značilno samo za Goriško, nam v moji raziskavi pove podatek, da opravlja zidarska dela v Italiji 54% vseh zaposlenih v tej dejavnosti. Delež je visok, vendar v primerjavi z gospodinjsko pomočjo, kjer so bile vse pomočnice zaposlene v Italiji, je to bistveno manj. Na podlagi tega sklepam, da pri gradbeništvu Italija ni tako izrazito vabljiva in da bližina italijanske meje ni vzrok, ki bi povečeval delež ljudi na Goriškem, ki se ukvarjajo z gradbeništvom, glede na ostalo Slovenijo. Tudi glede povpraševanja po gradbincih lahko rečemo, da obstaja na obeh straneh meje, kar pa za gospodinjsko pomoč ne velja, saj jo je bistveno več čez mejo kot pri nas.

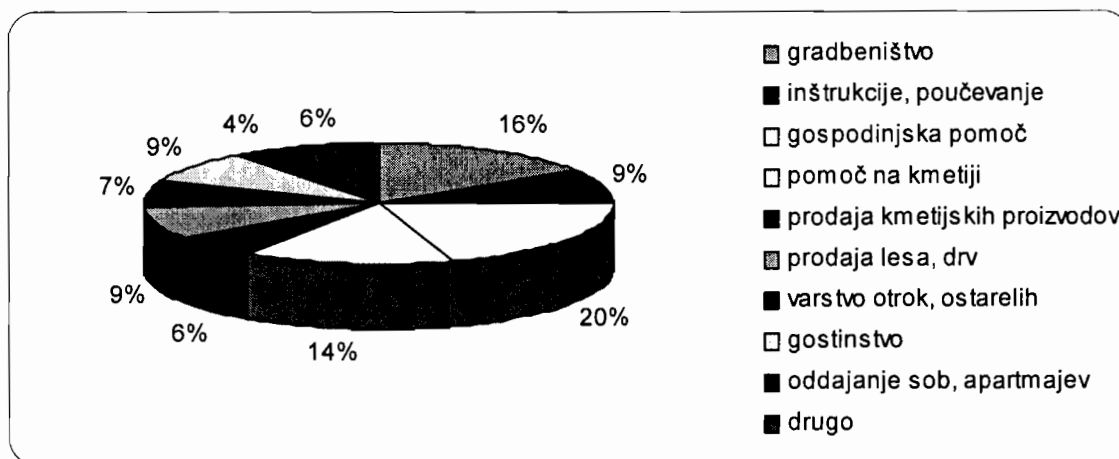
Enako kot za gospodinjsko pomoč velja za pomoč na kmetijah. Prek meje obstaja povpraševanje po takšni pomoči, ljudje se tam zaposlujejo, zato je pomoč na kmetijah na Goriškem tako visoko rangirana. V anketi je namreč med tistimi, ki delajo na kmetijah, 90% takih, ki delajo v Italiji.

Kot še lahko vidimo iz slike 4, z nekoliko večjim odstotkom udeležencev prednjačijo že opisane dejavnosti, potem pa z manjšim deležem sledijo vse ostale

dejavnosti. Med njimi najdemo 9% ljudi, ki inštruirajo na črno. Skoraj vsi imajo sedmo stopnjo izobrazbe. Isti delež jih dela v gostinstvu, prav toliko pa jih na črno prodaja les oziroma drva, sledi še varstvo otrok in starejših oseb, višek kmetijskih proizvodov na črno prodaja 6% ljudi, ki sodelujejo v sivi ekonomiji. V anketi so sodelovali še 4% takih, ki oddajajo sobe ali apartmaje turistom.

V tem poglavju sem tako predstavila dejavnosti, s katerimi se na Goriškem najbolj množično ukvarjajo na sivem trgu. Področja sive ekonomije na Goriškem se bistveno ne razlikujejo od splošno znanih dejavnosti, ki sem jih predstavila v drugem poglavju, le deleži udeležencev v njih so pri nekaterih dejavnostih drugačni, kot bi bili v drugih regijah Slovenije. Vzrok temu je bližina italijanske meje in potrebe v različnih dejavnostih onkraj meje. Zlasti izstopa gospodinjstva pomoč, ki je na Goriškem še posebej močno zastopana.

Slika 4 Področja sive ekonomije na Goriškem

4.3 Primerjava prejemkov zaposlenih v sivi in uradni ekonomiji ter uradno (registriranih) brezposelnih

V poglavju, ki sledi, bom skušala primerjati, koliko zasluži nekdo, ki je zaposlen na črno in koliko zasluži nekdo za isto delo v uradni ekonomiji ter na podlagi te primerjave dokazati, da je delo na črno bolj plačano kot legalno delovno razmerje. Skušala bom tudi prikazati prejemke brezposelnih oseb.

V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da je na Goriškem največ dela na črno v gospodinjstvu, zato bom v tem poglavju najprej analizirala prav to dejavnost. Zanima nas plačilo oziroma zaslužek gospodinjstev pomočnic. V tabeli 2 sem na podlagi odgovorov anketirancev izračunala, koliko lahko mesečno zasluži gospodinjstva pomočnica. Kot lahko vidimo, gospodinjstev pomočnice dobijo za uro dela od 1.000 sit do 2.000 sit. Naj ob tem še enkrat omenim, da vse v anketi sodelujoče gospodinjstev pomočnice delajo v Italiji, zato je ta urna postavka za naše razmere še posebej visoka. Iz

ankete nisem dobila podatka, koliko so gospodinjske pomočnice plačane v Sloveniji, zato njihovih zaslužkov ne morem posplošiti na celotno državo, ampak veljajo samo za Goriško. Za primerjavo navajam, koliko zasluži čistilka, ki se po naravi dela lahko primerja z gospodinjsko pomočnico v uradni ekonomiji. Prek študentskih servisov dobijo študentje za čiščenje do 700 tolarjev na uro. Neto plača čistilke, redno zaposlene za polni delovni čas, je okoli 90.000 tolarjev. Ob teh zneskih nam postane jasno, da je gospodinjska pomočnica, ki dela na črno, veliko bolje plačana kot bi bila v legalnem delovnem razmerju.

V delu, v katerem smo opredeljevali izobrazbeno strukturo zaposlenih, smo glede gospodinjskih pomočnic ugotovili, da so to predvsem nižje izobražene ženske. Na tem mestu dobimo delni odgovor, zakaj je temu tako. Nižje izobraženi kader se lahko zaposluje le na slabše plačanih delovnih mestih. Namesto tega pa lahko opravljajo isto ali podobno delo, le da na sivem trgu in so zato veliko bolje plačani. Poleg tega jim uradni zaslužki morda ne omogočajo dostojnega preživetja.

Tabela 2 Primerjava (neto) mesečnih zaslužkov gospodinjskih pomočnic

	SIT/h	SIT/mes. (8-urni delovnik)
gospodinjska pomočnica (na črno)	1.000 do 2.000	160.000 do 320.000
čistilka (prek študentskega servisa)*	700	112.000
čistilka (redno zaposlena)		90.000

* M servis Nova Gorica

Poglejmo si še zaposlene v gradbeništvu in pomočnike na kmetijah. Kot sem že v prejšnjem poglavju napisala, je delež gradbincev, ki delajo v Italiji in tistih, ki delajo v Sloveniji približno enak. V anketi je na vprašanje o plačilu za eno uro dela v gradbeništvu 55% anketirancev odgovorilo, da zanjo računajo med 1.000 in 2.000 tolarjev, 18% jih dobi do 3000 tolarjev na uro, ostali pa do 4000 tolarjev. Tu je lepo vidna razlika v zaslužku med tistimi, ki delajo prek meje in tistimi, ki delo opravljajo pri nas. V Italiji so za isto delo bolje plačani. Pri gradbeništvu je ta razlika vidna, ker so v anketi sodelovali zaposleni v Italiji in pri nas. Prav zaradi tega pa povprečne urne postavke v gradbeništvu na Goriškem ne moremo poenotiti na celotno Slovenijo. Podobno velja tudi za delo v obliki pomoči na kmetiji, saj tudi tu velika večina dela v Italiji. Za uro dela dobijo od 1000 do 2000 tolarjev. Urne postavke v sivi ekonomiji prikazujem tudi v tabeli 3.

Tabela 3 Povprečne urne postavke v sivi ekonomiji na Goriškem

Dejavnost	SIT/h
Gradbeništvo	2.300
Varstvo otrok, ostarelih	1.200
Gospodinjska pomoč	1.500
Gostinstvo	1.000
Instrukcije, poučevanje	3.100
Pomoč na kmetiji	1.500

Ob koncu tega podpoglavja bom izvedla še simulacijo prejemkov štirih štiričlanskih družin. Izračunane prejemke lahko vidimo v tabeli 4.

Tabela 4 Simulacija prejemkov štirih družin (dve odrasli osebi, en osnovnošolec, en študent)

	obe odrasli osebi dolgo. brezp.	ena odrasla oseba prejema MP, druga denarno nadom.	ena oseba prejema MP, druga dolgo. brezposelna	obe odrasli osebi prejemata MP
minimalna plača (neto)*	0	77.116	77.116	154.232
denarno nadomestilo **	0	53.981	0	0
denarna soc. pomoč***	108.056	0	30.940	0
štipendija****	44.124	39.934	44.124	36.570
otroški dod. za 1. otroka***	21.140	21.140	21.140	18.080
otroški dod. za 2. otroka***	23.250	23.250	23.250	19.980
Skupaj	196.570	215.421	196.570	228.862

* minimalna plača velja za julij 2006

** denarno nadomestilo – 70 % povprečne plače v zadnjih 12 mesecih

*** Center za socialno delo Nova Gorica

**** Zavod za zaposlovanje Nova Gorica

S simulacijo prejemkov želim pokazati, da se v Sloveniji trenutno ne spleča delati za minimalno plačo. Kot vidimo v tabeli 4, so mesečni prejemki štiričlanske družine, v kateri ena oseba prejema minimalno plačo, druga pa je dolgotrajno brezposelna, enaki kot v družini, kjer sta obe osebi dolgotrajno brezposelni. Višina denarne socialne pomoči je pri družini brez uradnega zaslužka tako visoka, da se izenači z višino minimalne plače in denarne pomoči družine, kjer ena oseba prejema minimalen uradni zaslužek. Če ob tem upoštevamo, da brezposelna oseba lahko opravlja še delo, ki uradno ni evidentirano, so njeni prejemki lahko tudi bistveno višji od družine, kjer sta

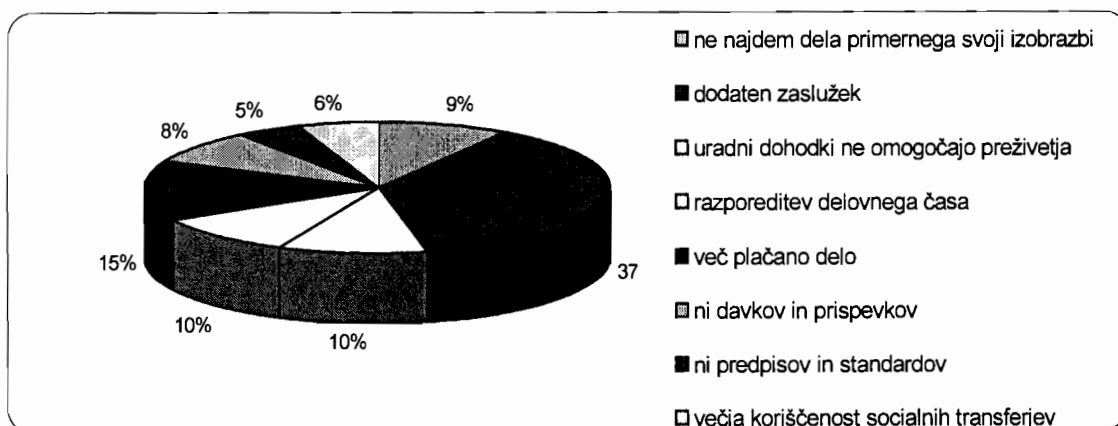
oba starša zaposlena in prejemata minimalno plačo. Tu se jasno vidijo prednosti in na drugi strani tudi slabosti sive ekonomije. Prednosti seveda veljajo za osebo, ki je udeleženka v sivi ekonomiji in na ta način izkorišča socialne transfere, na drugi strani pa imamo osebo (družino), ki uradno dela in plačuje davke ter prispevke, pa ima zato manj kot nekdo, ki nič na plača v državno blagajno.

4.4 Možnosti omejevanja sive ekonomije v goriški regiji

V tem podpoglavju bom skušala opisati, kakšne so možnosti za omejevanje obsega sive ekonomije na Goriškem. O omejevanju pojava na splošno sem že govorila v poglavju 2.6, tu pa bom skušala izpostaviti tudi možnosti, ki bi bile posebej značilne za področje goriške regije. Menim, da je za uspešno preprečevanje sive ekonomije treba poznati vzroke za njen obstoj oziroma razloge, zakaj ljudje delajo na črno. Omejevanja sive ekonomije se tako lahko lotimo že s preprečevanjem vzrokov zanjo.

Poglejmo kateri so glavni vzroki za delo na črno med anketiranci na Goriškem. Kot vidimo iz slike 5, je največji motiv za delo na črno dodatni zaslužek. Na drugem mestu je dejstvo, da je delo na črno bolje plačano, kot bi bilo delo v uradni ekonomiji. Veliko ljudem dohodki iz uradne ekonomije ne omogočajo normalnega preživetja in se zato zatekajo k delu na črno. Pri tovrstnem delu si delavec sam določa delovni čas, kar se je tudi v anketi pokazalo kot zelo pomemben faktor. Nadalje med glavne vzroke uvrščamo tudi dejstvo, da mnogi ne dobijo izobrazbi primerne dela v uradni ekonomiji. Nekaterim je pomembno, da ne plačujejo davkov in prispevkov, koristijo pa lahko razne socialne transfere. Izkoriščanje socialnih transferov je aktualno pri 9% anketirancev. Med pomembnejše vzroke so anketiranci uvrstili tudi razlog, da pri delu v sivi ekonomiji ni treba zadostiti določenim predpisom in standardom. S slednjim se strinja 5% anketirancev.

Slika 5 Vzroki za delo na črno na Goriškem

Poglejmo sedaj možnosti za zmanjševanje naštetih vzrokov za sivo ekonomijo. Želja po dodatnem zaslužku je zelo subjektiven vzrok, saj je od vsakega posameznika

odvisno, kdaj zasluži dovolj. Nekateri bodo imeli vedno željo po dodatnem zaslužku, ne glede na to, koliko že imajo. Zato bi ta vzrok zelo težko omejili.

Na drugi strani pa imamo ljudi, ki jim uradni zaslužki ne omogočajo normalnega preživetja in zato delajo dela na črno. Med njimi najdemo največ brezposelnih, sledijo pa upokojenci in tudi zaposleni. Ob tem se srečamo s problemom brezposelnosti, nizkih pokojnin in nizkih plač v nekaterih vejah gospodarstva. Socialno šibkim bi morala država zagotavljati določeno raven preživetja. Vendar pa pri tem vidim problem, kako ugotavljati, kdo je resnično socialno ogrožen in tako upravičen do pomoči države. Z delom na črno se da veliko zaslužiti in ta zaslužek ni evidentiran nikjer, to pa privede do nepravilnega razdeljevanja socialnih transferjev. Tako so do najvišjih zneskov pomoči običajno upravičeni prav tisti, ki sicer lahko nič (odvisno od statusa) ne prispevajo v državni proračun. Zato predlagam, da bi morale pristojne službe ob ugotavljanju materialnega stanja posameznika oziroma njegove družine, ugotoviti dejansko stanje, ki je opazno v naravi, ne pa samo na papirjih, ki jih je treba predložiti ob uveljavljanju določenih pravic. Tu so namreč vidni samo uradni zaslužki, medtem ko bi dejansko stanje v naravi lahko govorilo o znatno boljšem finančnem položaju posameznika.

Pomemben motiv za delo na črno med ljudmi na Goriškem je tudi dejstvo, da je delo na črno bolj plačano kot legalno delovno razmerje, kar smo že tudi dokazali v prejšnjem podglavju. Ta motiv je seveda tesno povezan z motivom neplačevanja davkov in prispevkov, kajti prav slednje delodajalcu omogoča, da delavca lahko bolje plača. Država z uvajanjem novih davkov in prispevkov (nepremičnine, študentsko delo) povzroča vedno večjo davčno obremenitev, kar vodi v nezadovoljstvo pri davkoplačevalcih in posledično do utaje davkov. Tako na ta način država doseže nasproten učinek od zelenega. Možnost, da bi se krog davkoplačevalcev povečal, je seveda v znižanju davčnih stopenj.

Pri delu na črno je privlačno tudi dejstvo, da si udeleženci lahko sami razporejajo delovni čas. Med uradno zaposlenimi ostane največ časa za delo na črno tistim, ki delajo osemurni fiksni delovnik, najpogosteje od sedmih do treh. Z drugačnim razporejanjem delovnega časa bi lahko omejili sivo ekonomijo med uradno zaposlenimi, brezposelne osebe, ki so prijavljene na Zavodu za zaposlovanje, pa bi moral bolj nadzirati Zavod. Svojevrstna kategorija so brezposelni, ki niso prijavljeni kot iskalci zaposlitve. V zvezi s časom pa je praktično nemogoče omejiti upokojence, ki predstavljajo ravno tako velik odstotek udeležencev v sivi ekonomiji. Vedeti pa moramo, da je siva ekonomija zelo prilagodljiva, tudi kar zadeva delovni čas. Tako lahko časovno delo na črno skoraj vedno prilagajamo drugim dejavnostim in obveznostim.

Skoraj desetina anketirancev je odgovorila, da ne najde uradne zaposlitve, primerne svoji izobrazbi, in da zato dela na črno. Ta vzrok je seveda tesno povezan s problemom brezposelnosti. Za Goriško velja, da je stopnja brezposelnosti med najnižjimi v Sloveniji. Po podatkih Zavoda za zaposlovanje je bilo maja 2006 na Goriškem prijavljenih 3068 brezposelnih oseb, kar predstavlja 7,1% stopnjo brezposelnosti. V

istem obdobju je veljala povprečna stopnja brezposelnosti v Sloveniji 9,9%. Za zmanjšanje obsega sive ekonomije bi moral Zavod med tistimi, ki so aktivni iskalci zaposlitve, izvajati strožji nadzor. Med brezposelnimi pa imamo tudi ljudi, ki sploh niso prijavljeni na Zavodu. Po mojem mnenju je pri tej kategoriji ljudi veliko vprašanje, če si sploh želijo biti zaposleni v uradni ekonomiji. Ker niso prijavljeni kot iskalci zaposlitve, imajo iste pogoje za delo na črno kot upokojenci, časovno so neomejeni in nihče jih ne nadzira.

Motiv za vključitev v sivo ekonomijo je pri 6% anketirancev tudi možnost prejemanja višjih socialnih transferjev. Seštevek le-teh jim zadostuje za preživetje. Če pa ob tem ustvarijo še kakšen prihodek z delom na črno, jim sredstva zadostujejo in nimajo potrebe po uradni zaposlitvi. Seveda moramo ob tem upoštevati, da vsi, ki prejemanje socialne pomoči, ne delajo tudi na črno, ampak so med njimi tudi takšni, ki so dejansko odvisni samo od pomoči. Zato se tovrstna pomoč nikakor ne sme ukiniti, ampak kot sem že napisala, bi bilo treba ugotoviti, kdo je dejansko upravičen do socialne pomoči. Prejemniki socialnih transferjev bi morali biti tudi bolj zavezani k aktivnejšemu iskanju zaposlitve.

Pri delu na črno ni treba zadostiti določenim standardom in predpisom, kar je tudi eden izmed vzrokov za obstoj sive ekonomije. Treba bi bilo omiliti nekatere zahteve.

V povezavi z omejevanjem sive ekonomije naj omenim še davčno moralo, saj stopnja le-te tudi deloma vpliva na obseg sive ekonomije. V anketi je na vprašanje, kako bi opredelili odnos do dela na črno, kar 39% ljudi odgovorilo, da je to dopustno dejanje, 26% anketirancev pa je neopredeljenih oziroma o pojavu nima mnenja. Na podlagi odgovorov sklepam, da je davčna morala pri ljudeh zelo nizka. Velika večina se tudi strinja, da se bo v prihodnosti obseg sive ekonomije še povečal. Da temu ne bi bilo tako, bi bilo treba pri ljudeh povečati občutek pripadnosti družbi in s tem dolžnosti do plačevanja davkov.

Za Goriško je značilno, da veliko ljudi dela na črno v Italiji, v anketi je bilo takih kar 43%. Ti ljudje pogosteje prehajajo državno mejo z Italijo, kot bi jo, če ne bi tam delali. Vsi zaposleni mejni policisti vedo, zakaj določeni posamezniki pogosteje prehajajo državno mejo, saj nekateri to počnejo že več let. Seveda obstaja prost pretok ljudi čez mejo, vendar bi lahko tudi na tak način odkrili ljudi, ki delajo na črno.

Delo na črno je težko odkriti in še težje dokazati. Delo namreč največkrat poteka kar na domu naročnika ali delavca ali na njunih kmetijskih površinah. Poleg tega so plačila gotovinska, tako da je zelo težko dokazati, da je nekdo prejel plačilo za opravljeno delo.

5 ZAKLJUČEK IN KONČNE UGOTOVITVE

Diplomsko nalogo zaključujem s strnjenim pregledom ugotovitev iz obravnavane teme. Ugotovitve povezujem z zastavljenimi cilji diplomske naloge.

V prvem, teoretičnem delu diplomske naloge sem se najprej srečala s problemom opredeljevanja sive ekonomije. Ugotovila sem, da vsak avtor, ki proučuje sivo ekonomijo, navaja drugačno razlago, kaj to je oziroma kaj vključuje vanjo. Tako obstaja ogromno opredelitev, ki pa se v končni fazi ne razlikujejo dosti. V glavnem gre za področje, ki uradno ni evidentirano in kjer zaslužki niso obdavčeni. Sama menim, da gre za neplačevanje davkov in s tem posledično za nepravilni sistem obdavčenja in razdeljevanja socialnih transferjev. Prav tako zasledimo različna imena, ki označujejo sivo ekonomijo: delo na črno, neformalno, prikrito, neuradno.

Ljudje se z delom na črno ukvarjajo iz različnih vzrokov. Temeljni razlogi so davčna preobremenjenost, nizka davčna morala, obremenjenost s predpisi, dodatni stroški dela. Mnogim se splača delati na črno, ker lahko tako ohranijo tudi različne socialne transfere. Vzrok za delo na črno je lahko tudi nezadovoljstvo z delovanjem in cilji države.

Siva ekonomija prinaša pozitivne in negativne posledice. Zaradi dela na črno prihaja do nelojalne konkurence, kajti lojalne organizacije ne morejo konkurirati nizkim cenam nelojalnih organizacij. Neplačevanje davkov povečuje stroške legalnega dela, povzroča nižjo storilnost v legalni zaposlitvi. Ilegalna zaposlitev delavcem ne omogoča nikakršne zakonske zaščite. Zaradi utaje davkov se zmanjša kakovost in obseg javnih storitev. Siva ekonomija povzroča statistično iluzijo zaradi netočnosti podatkov o različnih kazalcih. Zaradi tistih, ki ne plačujejo davkov, se povečujejo davčne obremenitve tistih, ki so v legalnem delovnem razmerju. Med pozitivne posledice bi lahko šteli hitro prilagodljivost sive ekonomije potrebam na trgu, nekatere dejavnosti se pozneje lahko legalizirajo, prihodki omogočajo obstoj ali izboljšanje standarda. Različni avtorji so si dokaj neenotni glede vpliva sive ekonomije na rast uradnega BDP. Na eni strani imamo avtorje, ki zagovarjajo pozitivno razmerje med rastjo sive in uradne ekonomije. Na drugi strani pa prevladujejo nasprotni teorije.

Siva ekonomija je prisotna praktično na vseh področjih. Najbolj je prisotna v gradbeništvu, obdelovanju zemlje, pomoči v gospodinjstvu, varstvu otrok, inštrukcijah, storitvah v zdravstvu, oddajanju sob v najem ter na področju nezakonitih dejavnosti.

Pri sivi ekonomiji se srečamo s problemom neizmerljivosti obsega pojava. Ker gre za neprijavljeno, skrito delo, tega ne moremo točno izmeriti, ampak lahko govorimo le o ocenah obsega, ki jih dobimo s pomočjo različnih metod. Ocene se med seboj razlikujejo, tako da je za zanesljivejšo oceno potreben izračun z več metodami. Najbolj primerne metode za izračun obsega sive ekonomije ni. V splošnem metode delimo na direktne, indirektno in modeliranje. Vsaka izmed opisanih metod ima svoje prednosti in slabosti.

V vsaki družbi se pojavlja vprašanje, kako omejiti obseg sive ekonomije. Omejevanja se lahko lotimo z različnimi metodami. V bistvu pa gre za dva načina, in sicer za odpravljanje samih vzrokov za obstoj sive ekonomije in za prepovedovanje in preganjanje sive ekonomije.

Ocene obsega sive ekonomije v Sloveniji se razlikujejo glede na avtorja in uporabljeno metodo, vendar so dovolj zgovorne za ukrepanje države. Gibljejo se nad 20 odstotki. Zato je bil leta 2000 sprejet Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanju na črno. Aktivnosti omejevanja dela na črno potekajo v okviru poostrelega nadzora, ki ga izvajajo delovna in tržna inšpekcija, davčna uprava, policija in druge inšpekcijske službe. Področja sive ekonomije v Sloveniji se ne razlikujejo od splošno veljavnih.

V drugem delu naloge pa sem obravnavala sivo ekonomijo na Goriškem. S pomočjo ankete sem ugotovila strukturo zaposlenih v sivi ekonomiji na Goriškem. Ugotovila sem, da spol ne vpliva na vključitev v sivo ekonomijo. Prav tako starost nima posebnega pomena, saj so zastopane vse starostne skupine. Glede na status zaposlenih pa lahko rečem, da so najštevilčnejše zastopane brezposelne osebe, sledijo upokojenci in redno zaposleni. Glede na to ugotavljam, da status brezposelnosti pozitivno vpliva na vključitev v sivo ekonomijo. Za Goriško je tudi značilen visok odstotek upokojencev v sivi ekonomiji, kar je posledica zgodnejšega upokojevanja, ki ga omogoča Zakon o azbestu. Glede izobrazbene strukture zaposlenih sem prišla do zaključka, da se nižje izobraženi ljudje pogosteje vključujejo v sivo ekonomijo.

Za Goriško je značilno, da je v sivi ekonomiji zaposlenih veliko gospodinjskih pomočnic, gradbenikov in pomočnikov na kmetijah. Posebno visok odstotek gospodinjskih pomočnic je posledica bližine italijanske meje, kjer se te množično zaposlujejo.

Pri primerjavi prejemkov zaposlenih v uradni in neuradni ekonomiji se je izkazalo, da so v neuradni ekonomiji zaslužki občutno višji. To še zlasti velja za Goriško, kajti veliko ljudi dela na črno v Italiji, kjer so bolje plačani kot bi bili pri nas. Ugotavljam tudi, da se z delom na črno lahko zadržijo socialni transferji, ki bistveno prispevajo k višjemu znesku prihodkov družine.

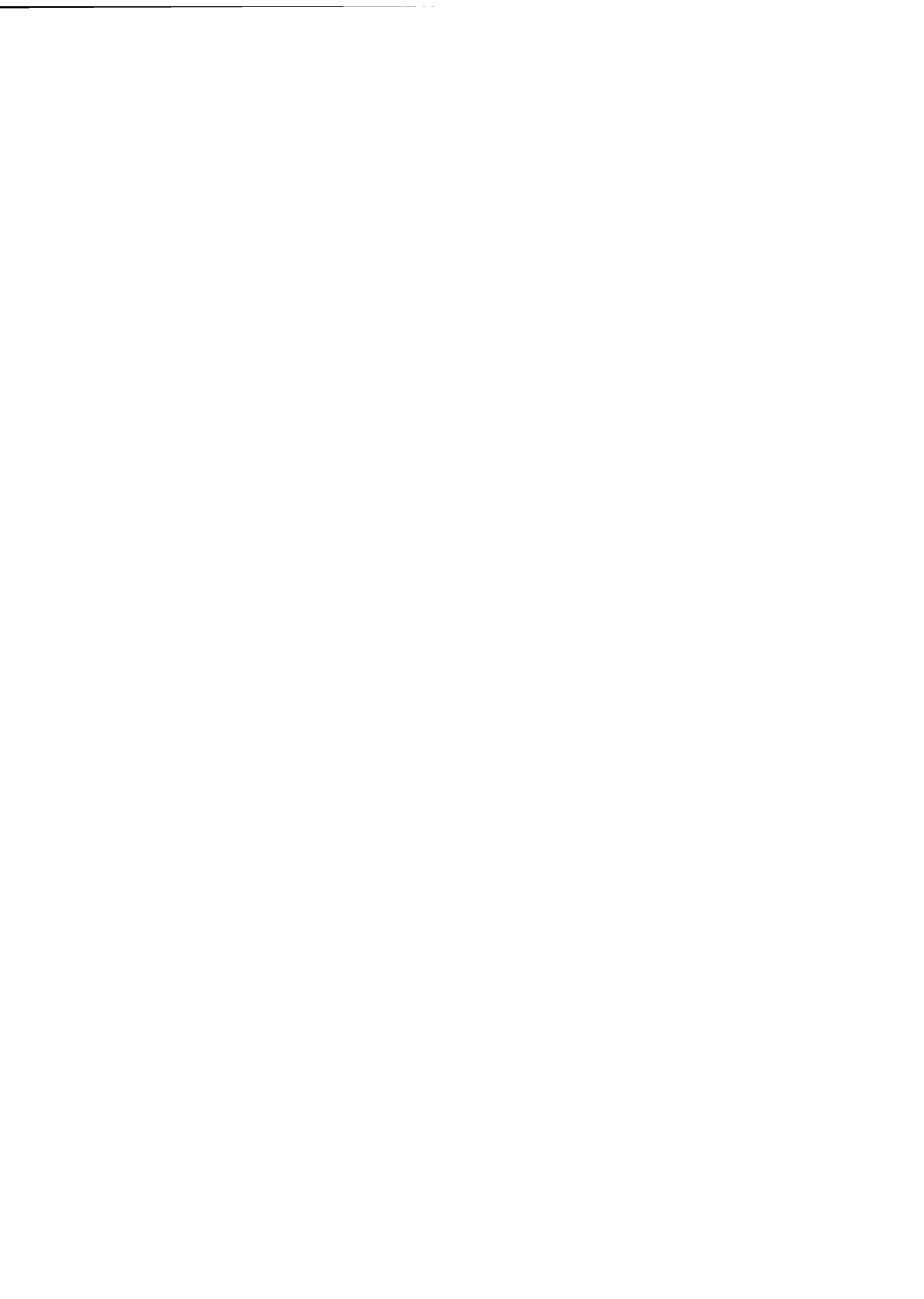
Zaradi negativnih posledic sive ekonomije skuša vsaka država omejiti njen vpliv na gospodarstvo. Omejevanje sive ekonomije na Goriškem se ne razlikuje bistveno od drugih regij. Na kratko lahko povzamem, da so anketiranci zainteresirani za delo na črno, ker si želijo dodatnega zaslužka, nimajo dovolj sredstev za normalno preživetje, jih težijo prevelika davčna bremena, ne najdejo ustrezne zaposlitve, mikajo jih dokaj visoki socialni transferji. Pri ljudeh se mora povečati tudi davčna morala in s tem občutek pripadnosti družbi.

LITERATURA

- Babušek Medic, Metka (1999). Siva ekonomija v Slovenskem gospodarstvu in predlog njenega reševanja. Ljubljana: *Naše gospodarstvo* 45 (3/4): 210-215.
- Bizovičar, Milka (2005). Se nam sploh spleča delati? *Družinski delničar*, maj.
- European Commission (2004). *Undeclared work in an enlarged Union*. Brussels: European Commission.
- Glas, Miroslav (1991). *Siva ekonomija v svetu in v slovenskem gospodarstvu*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Glas, Miroslav, Stanka Kukar, Marjan Simončič in Ivo Bičanić (1988). *Siva ekonomija v svetu in v Jugoslaviji*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2004). *Poročilo o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Kukar, Stanka (1995). *Siva ekonomija v Sloveniji: razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Matkovič, Borut (2003). *Siva ekonomija v državah evropske unije in v Sloveniji*. Neobjavljena diplomska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Nastav, Bojan, Štefan Bojnec (2005). *Shadow economy in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia: the labour approach*. Koper: Fakulteta za management.
- OECD (2002). *Measuring the non-observed economy – a handbook*. Paris: OECD.
- Omerzu, Branko (1999). *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno*. Radovljica: Skriptorij KA.
- Schneider, Friedrich (2004). *The size of the shadow economies of 145 countries all over the world: First results over the period 1999 to 2003*. Bonn: Institute for the study of labor.
- Schneider, Friedrich in Dominik H. Enste (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic* (38): 77–114.
- Sedovnik, Pavel (1997). *Delo na črno. Predlog zakona o preprečevanju dela na črno*. Ljubljana: Obrtna zbornica Slovenije.
- Slapar, Tina (2004). *Primerjava standardne in nestandardnih oblik dela in zaposlitev v Sloveniji*. Neobjavljena diplomska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Svetlik, Ivan (1988). *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Tratnik, Monika (2002). *Osnove raziskovanja v managementu*. Koper: Visoka šola za management.

PRILOGE

Priloga 1 Vprašalnik

Pozdravljeni!

Sem Marija Levpušček, absolventka Fakultete za management Koper in za diplomsko nalogo raziskujem področje sive ekonomije na Goriškem. Zato vas naprošam, da izpolnite spodnji vprašalnik na temo sive ekonomije v goriški regiji. Vaši odgovori mi bodo v veliko pomoč pri raziskovanju tega pojava. Zagotavljam vam, da bodo vsi podatki, pridobljeni s tem vprašalnikom, ostali anonimni ter bodo uporabljeni izključno za potrebe izdelave mojega diplomskega dela.

Na vprašanja odgovorite tako, da obkrožite črko pred odgovorom.

Za sodelovanje se vam najlepše zahvaljujem.

VPRAŠALNIK

1. Spol: a) moški b) ženski

2. Koliko oseb živi v vašem gospodinjstvu (skupaj z vami)?

a) 1	c) 3	e) 5
b) 2	d) 4	f) več

3. Opredelite svoj status:
 - a) brezposelna oseba (prijavljena na Zavodu za zaposlovanje)
 - b) brezposelna oseba (ni prijavljena na Zavodu za zaposlovanje)
 - c) redno zaposlena oseba – za polni delovni čas
 - d) redno zaposlena oseba – za skrajšani delovni čas
 - e) upokojenec
 - f) študent

4. Koliko ste stari?

a) do 25 let	c) od 36 do 45	e) od 56 do 65
b) od 26 do 35	d) od 46 do 55	f) več

5. Katero stopnjo izobrazbe imate?

a) brez izobrazbe	e) višja šola
b) osnovna šola	f) visoka strokovna, univerzitetna izobrazba
c) poklicna šola (IV. stopnja)	g) magisterij, doktorat
d) srednja šola, gimnazija (V. stopnja)	

6. Ko delate "na črno", delate v:

a) gradbeništvo	f) prodaja lesa, drv
b) inštrukcije, poučevanje	g) varstvo otrok, ostarelih
c) gospodinjstva pomoč (čiščenje,...)	h) gostinstvo
d) pomoč na kmetiji	i) turizem (oddajanje sob, apartmajev,...)
e) prodaja kmetijskih proizvodov	j) drugo _____

7. Koliko ur na teden v povprečju delate "na črno"?

a) do 10 ur	c) od 21 do 30	e) več kot 40
b) od 11 do 20	d) od 31 do 40	

8. Za delo, ki ga opravljate "na črno", ste v povprečju na uro plačani:
a) do 1000 sit (4,17)	d) od 3000 do 4000 sit (do 16,69)
b) od 1000 do 2000 sit (do 8,34)	e) več
c) od 2000 do 3000 sit (do 12,52)	
9. Kolikšen delež vseh prihodkov vam predstavljajo prihodki iz sive ekonomije?
a) do 10%	c) do 60%	e) več kot 80%
b) do 30%	d) do 80%	
10. Ali poleg dohodkov iz sive ekonomije prejimate še druge dohodke (vi ali družinski član za katerega skrbite)? Možnih je več odgovorov!
a) plača	e) denarno nadomestilo
b) pokojnina	f) denarna pomoč
c) otroški dodatek	g) denarna socialna pomoč
d) štipendija	h) drugo _____
11. Kje delate "na črno"? a) Italija b) Slovenija
12. Kje natančneje opravljate delo "na črno"?
a) pri vas doma	e) na lastnih kmetijskih površinah
b) pri naročniku doma	f) na naročnikovih kmetijskih površinah
c) v lastnem podjetju	g) drugje _____
d) v podjetju naročnika	
13. Zakaj delate "na črno"? Možnih je več odgovorov.
- ker ne najdem dela v uradni ekonomiji primerno moji izobrazbi
 - ker lahko tako dodatno zaslužim
 - ker mi dohodki iz uradne ekonomije ne omogočajo normalnega preživetja
 - ker si tako lahko sam razporejам delavni čas
 - ker je delo na črno več plačano, kot delo v uradni ekonomiji
 - ker tako ni potrebno plačevati davkov in prispevkov
 - ker ni potrebno zadostiti določenim predpisom, standardom
 - ker tako lahko koristim tudi več socialnih transferjev
 - drugo _____
14. Kako bi opredelili vaš odnos do dela na črno?
a) nemoralno dejanje	d) ilegalno dejanje
b) dopustno dejanje	e) enačim ga z davčno utajo
c) edino pravilno dejanje	f) ne vem, nimam mnenja
15. Kaj menite o pojavu sive ekonomije v prihodnje?
a) se bo veliko zmanjšal	d) se bo malo povečal
b) se bo malo zmanjšal	e) se bo veliko povečal
c) bo ostal nespremenjen	f) ne vem